

Случај хрватске

Википедије:

Енциклопедија знања или енциклопедија за нацију?

Ауторска изјава: Овај извештај представља оцену случаја дезинформација на хрватској Википедији коју је припремио спољашњи стручњак за ту тему и који је, након темељне анализе устројства хрватске заједнице, припремио три препоруке за решавање текућих изазова. Ставови и мишљења изражени у овом извештају представљају ставове аутора и не одражавају нужно службену политику или став Фондације Викимедија. Фондација Викимедија објављује овај извештај из разлога транспарентности.

Резиме

[Хрватска Википедија \(Хр.ВП\)](#) се већ више од деценије бори с изазовима у погледу садржаја и кодекса понашања, што је довело до растуће забринутости међу глобалном заједницом волонтера. Уз подршку Управног одбора Фондације Викимедија, Фондација је ангажовала спољашњег стручњака за процену

изазова са којима се пројекат суочава. Процена, која је спроведена између фебруара и маја 2021. године, настојала је да утврди да ли је било организованих покушаја уношења дезинформација у хрватску Википедију и да ли су пројекат преузели идеолошки обојени корисници, структурално неусклађени с [пет начела Википедије](#) према којима се одређују традиционалне уређивачке поставке Википедијиних пројеката.

За разлику од других плурицентричних језичких пројеката Википедије, укључујући, енглески, француски, немачки и шпански, Википедијина српскохрватска заједница је, од 2003. године, подељена на босанску, хрватску, српску и оригиналну српскохрватску. Извештај закључује како је оваква структура омогућила локалним језичким заједницама да се поделе на пројекте према гледиштима, што се често сводило на ставове политичких странака у тим регионима. Извештај додаје и да је ова подела ускратила новоствореним заједницама уређивачку разноликост која иначе води и подржава традиционално успешни уређивачки консензус који постоји у другим плурицентричним језичним пројектима.

Процена закључује да су Хр.ВП-ом доминирали идеолошки обојени корисници неусклађени с Википедијиних пет принципа, што је потврдило забринутост глобалне заједнице у погледу интегритета пројеката. Преглед чланака на Хр.ВП и докумената који се односе на заједницу, који је обавио спољашњи стручњак, открио је да је група администратора и уредника више од деценије имала дефакто контролу над пројектом. Докази које је он прикупио и проценио указују да су током тог периода они намерно искривљавали садржај представљен у чланцима, злоупотребљавали своја овлашћења и системски заобилазили општеприхваћене глобалне праксе Википедијине заједнице.

Док је ова истрага била у току, волонтери хрватске језичке заједнице независно су започели процес реорганизације и преузимања мера. Као резултат тога, преузет је низ административних мера против спорних администратора што је довело до једне глобалне забране и [опозива](#) њихових администраторских права. Извештај закључује да та промена отвара пут ка могућој обнови заједнице. Он такође наводи да садашњи администратори и активни уредници уводе конкретна побољшања у неке од најосетљивијих и најспорнијих чланака.

На основу опсежног истраживања и увида у друге пројекте плурицентричних језика, извештај даје три препоруке:

- 1 Подстицање хрватске језичке заједнице да настави с поновним успостављањем снажног система локалног управљања, захтевајући према потреби надзор и подршку од осталих делова Фондације Викимедиа.
- 2 Подстицање погођених заједница да разговарају о обједињавању избора у заједници за администраторске и функционалне улоге у укљученим викијима (босански, хрватски, српски и српско-хрватски).
- 3 Подстицање погођених заједница да разговарају о могућностима поновног обједињавања босанских, хрватских и српских језичких пројеката у изворне српскохрватске језичне пројекте како би се поновно ускладили с праксама других плурицентричних језика који имају обједињене Википедија пројекте; укључујући, али не ограничавајући се на Википедије на кинеском, енглеском, немачком, шпанском, тамилском, корејском и француском језику.

У извештају су наведене предности и недостаци сваке препоруке и извучене поуке којима се може подржати снажнија и отпорнија заједница.

Увод:

Википедија на хрватском језику је креирана 16. фебруара 2003. године, поред Википедије на српском језику када су оба пројекта издвојена из Википедије на српскохрватском језику у време када МедиаВики још увек није подржавао пресловљавање текста на латиницу и ћирилицу. Српскохрватски језик је [узајамно разумљив плурицентрични језик](#)¹ у југоисточној Европи, написан и на ћирилици и на латиници и тренутно је покривен са четири различите мање језичке верзије Википедије: босанску, хрватску, српску и оригиналну српскохрватску која је привремено архивирана² током неколико месеци 2005. године.

1 ДИНАМИКА ЗАЈЕДНИЦЕ

- **Догађаји у 2021. години:** Низ административних мера против групе спорних администратора Википедије на хрватском језику, које су започете у децембру 2020. и кулминирале у марту 2021. године, довео је до [глобалне забране и опозива администраторских права](#) вођама групе који су на првом месту били одговорни за злоупотребу пројекта путем тзв. „sock-puppeting“ налога. Тиме се отворио пут за оно што се, надамо се, може претворити у обнову потпуне функционалности и поновно усклађење Хр.ВП-а.³ Од почетка 2021. године, новоизабрани администратори и активни уредници направили су јасна и конкретна побољшања у десетинама најосетљивијих и најспорнијих чланака на Википедији на хрватском језику. Обнова хрватске језичке заједнице је у току, а према речима њеног дугогодишњег члана, „новоизабрани администратори придржавају се Википедијиних принципа и спремни су да их бране“.⁴
- **Манипулативно понашање:** Преглед доступне документације која се односи на заједницу, укључујући и дискусије на страницама појединачних чланака и Захтева за мишљењем (РФЦс), која покрива период између 2007. и 2020. године, открио је широки образац манипулативног понашања и злоупотребе овлашћења од стране идеолошки обојене групе администратора Википедије на хрватском језику (Хр.ВП) и других уредника-волонтера.

¹ Плурицентрични језици се дефинишу помоћу неколико интерактивних кодираних стандардних облика; у друге примере спадају кинески, француски, немачки, португалски, шпански и Тамил; видети: Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations. Contributions to the sociology of language 62. Берлин и Њујорк: Моутон де Груутер. ИСБН 3-11-012855-1.

² [Привремено обавештење о затварању](#) на Мети.

³ Према анкетираним волонтерима Хр.ВП-а.

⁴ Анкета заједнице Хр.ВП-а.

- Општи утисак који произлази из овог прегледа указује на то да се ова група понашала координисано и стратешки, као и да су њихови поступци остали доследни током посматраног временског периода. Чини се да су главни чланови групе динамички прилагођавали своје понашање како не би узбунили или покренули реакције глобалне заједнице (видети, на пример, ове расправе на РФЦ-има из [2010](#), [2016](#), и [2019](#)).⁵

Крајем 2020. године, постало је очито да је главни члан групе опструирао поступке гласања у заједници користећи тзв. „sock-puppets“, високо манипулативну праксу креирања и употребе лажних мрежних идентитета у сврху обмане. Откривање и потврда лажних профила довела је до [глобалне забране за тог корисника у децембру 2020](#). Тиме се отворила прилика за повратак на хрватску Википедију уредника који су спремни да се придржавају пет принципа, као за организацију нових избора у заједници, што је довело до укидања овлашћења за остале чланове групе.

- **Преузимање пројекта на Хр.ВП-у:** Група, која је више од деценије имала де-факто контролу над Википедијом на хрватском језику, намерно је искривљавала садржај приказан у чланцима на Википедији и успешно ометала сваки покушај заинтересованих чланова заједнице да исправе националистичке предрасуде и дезинформације. Овај организовани подухват довео је до потпуне контроле над садржајем и динамиком заједнице (погледајте одељак [Кључни налази и студије случаја](#)). Трајало је то више од десет година и довело је до одласка уредника који су били спремни да се придржавају пет принципа и изразитог искривљавања садржаја у стотинама чланака и кроз различите теме.⁶ Преузимање, односно „Заробљавање“ пројекта Википедије на хрватском језику је разоткрило – и искористило – слабост у Википедијином моделу самоуправљања заједнице. Одражавајући феномен *заробљене државе*, који представља једно од најважнијих питања данашњег назадовања демократије у свету, случај Хр.ВП-а показао је да и заједница и садржај не само да могу да назадују ако њихове институције заробе организоване и идеолошки настројене групе, већ да ће то и учинити.

Википедијин модел самоуправљања заједнице заснован је на „*тенденцији заједница да испуне идеал што демократскије организације сопственог устројства и деловања* (Rijshouwer, [2019](#), стр. 237). Као друштвени пројекат, Википедија се ослања на „*преовладавајућу идеологију демократске и транспарентне сарадничке производње путем консензуса и медијације сукоба*“ (Zachary J. McDowell, Matthew A.).

- **Груписање радикалне деснице:** Утисак је да се ова група састојала од пријатеља из стварног живота, идеолошких симпатизера и политичких савезника.⁷ Бројни чланци које су креирали и уређивали чланови ове групе одражавају ставове који се поклапају са политичким и друштвено-културолошким позицијама које заговара лабаво повезана група хрватских *радикално десних* политичких странака и ултраконзервативних популистичких покрета. Ова група је користила своје положаје и овлашћења у заједници да би привукла нове, слично оријентисане сараднике, ућуткала и блокирала неистомишљенике, манипулисала изборима у заједници и поткопавала механизме за решавање сукоба унутар Википедије. То је укључивало опструкцију два локална Арбитражна

⁵ Образци понашања уочени на прегледаним РФЦ-има такође указују на могуће случајеве непримереног притиска који су неки чланови групе вршили изван Вики канала.

⁶ Потврђено током прегледа повезаних Мета захтева за мишљење (РФЦ) и у извештајима медија.

⁷ Потврђено током прегледа повезаних Захтева за мишљење (РФЦ) на Мети

одбора^{8 9} и неколико случајева мрежног и ванмрежног малтретирања пријављеног у РфЦ, као и Тиму за поверење и сигурност Фондације Викимедија.

- **Неусклађеност мисије:** Такође је очигледно из расправа у Захтевима за мишљење (РфЦ) да су ови уредници и администратори деловали с уверењем да сврха Википедије на хрватском језику није била да пружи збир свог људског знања на хрватском језику, већ да је намењена националној држави и да стога треба да одражава конзервативно и патриотско гледиште (погледајте одељак: [Кључни налази и студије случаја](#)). Још једно очито распрострањено уверење унутар ове групе било је да друге етничке државе и групе – а нарочито оне из региона – *могу и треба да* имају сопствене патриотске верзије енциклопедије на интернету (Ово је било посебно очито тијekom расправа на РфЦ-има из [2013.](#) и [2019.](#)).
- **Систематска опструкција традиционалних процеса у заједници:** Током протекле деценије било је више од десетак РфЦ расправа на Мети, од којих су скоро све остале недоречене због систематског ометања. Иако ово може бити и знак дубоко укоренење идеолошке поделе унутар локалне заједнице, већа је вероватноћа да је опструкција последица добро организованог напора исте блиско повезане групе. Такође се чини да је група намерно одбијала легитимна питања о пристрасности садржаја и/или проблематичном понашању користећи добро познате тактике дезинформација, укључујући релативизовање чињеница,¹⁰ фокусирање на друге теме путем скретања пажње,¹¹ дискредитацију других учесника¹² и непосредно малтретирање.¹³ Супротно ономе што се могло очекивати, група неусклађених администратора Хр.ВП-а активно је учествовала у РфЦ расправама на Мети. Анализа понашања и комуникације у прегледаним Захтевима за мишљење (РфЦ) показала је да у случајевима када би дискусија почела да се захуктава, убрзо долазило до а) скретања с оригиналне теме; б) употребе ад хоминем аргумената; и ц) поплаве неважних коментара и информација. Оваква врста комуникације би стварала пометњу и продужавала сваку расправу унедоглед, што је допринело општем разочарењу уредника на Хр.ВП.
- **Култура некажњивости:** Међутим, треба напоменути да је, успркос потенцијалној умешаности политичких мотива, управо раширена и доминантна култура некажњивости – која се огледала кроз начин комуникације спорне групе с другим члановима заједнице који би изразили забринутост због свог локалног викија – оно што је учврстило преузимање Википедије на хрватском језику.

⁸ Википедија:Арбитража (Први предлог)

⁹ Википедија:Арбитражни одбор (Други предлог)

¹⁰ Requests for comment/Croatian Wikipedia - User Suradnik13 - blocking and deleting - Meta (wikimedia.org)

¹¹ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia_-_User:Dalibor_Bosits_case

¹² https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Conduct#List_of_users_possibly_harrassed_by_admins

¹³ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Site-wide_administrator_abuse_and_WP:PILLARS_violations_on_the_Croatian_Wikipedia

- **Улога Фондације Викимедиа:** Изостанак интервенције Фондације у случају Хр.ВП-а одиграо је важну улогу у одласку и напуштању Хрватске Википедије од стране умерених уредника и администратора након неуспеха [РФЦ-а из 2013.](#) године. Овај став су изричито изнели чланови хрватске заједнице који су учествовали у анкети која је била део ове истраге. Шира глобална Викимедиа заједница и хрватска јавност [су већ 2007.](#) године постали свесни да хрватска језичка верзија интернет енциклопедије има проблема са заједницом и приказује изразито идеолошки обојен садржај.¹⁴

У интервјуу из 2013. године за хрватске либералне дневне новине Јутарњи лист, оснивач Википедије, Џими Вејлс, потврдио је да је Фондација била свесна и испитивала проблеме у вези са хрватским језичким пројектом.¹⁵ Међутим, повезани РФЦ, покренут исте године, остао је недоречен након вишемесечне расправе која је, с времена време, постајала узалудна. У то време није постојао успостављен процес Фондације који би пружао подршку напору заједнице. Фондација се суздржала од предузимања одлучнијих, директних мера против спорне групе уредника како би дала предност заштити принципа самоуправљања у заједници и другим факторима, што је заједно умањило способност Фондације да делује. Иако већина анкетираних чланова хрватске заједнице сматра да је одсуство реакције ВМФ-а нашкодило заједници, нису били сигурни да ли би агресивнији приступ спречио опструкцију пројекта.

- **Неуспех традиционалних процеса глобалне заједнице у решавању проблема Хр.ВП-а:** Захтеви за мишљење (РФЦ) више од деценије нису успели да реше ниједан дуготрајни проблем Википедије на хрватском језику. Поред тога, ова процена је показала да се квалитет садржаја на Хр.ВП-у поступно погоршавао између 2013. и 2019. године, уз пораст ревизионистичких ставова и дезинформација које су сваке године уметане у све већи број чланака. Случај неусклађености мисије Хр.ВП-а показао је шта може да се догоди када организована група идеолошки посвећених корисника преузме институције заједнице и претвори пројекат у извор пропаганде. (Погледајте: [Кључни налази и студије случаја](#))

- **Искуство Википедије на хрватском језику отвара важна питања у вези са ризицима глобалног управљања.** Оно доводи у питање широко прихваћено гледиште да је целокупна Википедија подједнако отпорна на организоване кампање дезинформација усмерених на преузимање језичких верзија.¹⁶

Уопштено говорећи, постојећа академска истраживања о покушајима успостављања организованих кампања дезинформација на Википедији првенствено су усмерене на откривање учесталости неверодостојног уређивања и филтрирање сумњивих уредника¹⁷. Искуство Википедије на хрватском језику може послати поруку неким уредницима који желе да ометају да је

¹⁴ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia_-_User_Suradnik13_-_blocking_and_deleting

¹⁵ Јутарњи Лист: [ОСНИВАЧ ВИКИПЕДИЈЕ ГОВОРИ ЗА НЕДЕЉНИ: 'Срби и Хрвати не смију имати одвојене Википедије'](#)

¹⁶ Zachary J. McDowell, Matthew A. Vetter. It Takes a Village to Combat a Fake News Army: Wikipedia's Community and Policies for Information Literacy; Social Media + Society, Volume 6 Issue 3, July-September 2020

¹⁷ [Stanford Internet Observatory FSI | Cyber | Internet Observatory - How to Investigate Wikipedia: Our Process](#)

„заробљавање пројекта“ најбољи пут за промену садржаја без привлачења превише пажње у успостављеној глобалној заједници и комплементарних процеса Фондације. Оно је показало да у недостатку правовремене пажње и деловања заједнице, консолидована група администратора, која држи кључне позиције у једном језичком пројекту, може доћи у прилику да креира, обликује и измени велике количине садржаја противно пет принципа. Случај Википедије на хрватском језику показао је да би слични покушаји преузимања могли постојати и на другим језичким пројектима. Снажнији и боље организовани покушај било би теже открити, а самим тим и поправити. Поуке извучене из случаја Хр.ВП-а отварају пут за активно праћење заједнице.

Аутократске владе широм света већ годинама покушавају да кооптирају, ограниче или блокирају пројекте Википедије на својим језицима, али је покрет до сада показао изузетну отпорност на ову врсту притиска.

Данас се интернет енциклопедија често суочава са истим повећаним регулаторним надзором као и друге платформе које нуде садржај који генерише корисник – упркос фундаменталним разликама између њих. Недавни позиви за повећани надзор институција над овим платформама сада долазе из напредних демократија које покушавају да осмисле одговарајући одговор на низ координисаних кампања дезинформација које су дестабилизовале њихове изборне процесе и угрозиле цивилно друштво. Будући да их многе владе сматрају саучесницима – ако не и директним подстрекивачима – кампања дезинформација, велике платформе друштвених мрежа ће вероватно постати главне мете новог регулаторног законодавства. Ако жели да сачува и одбрани свој уређивачки приступ заснован на заједници, Википедија ће морати да прилагоди свој модел самоуправљања како би се суочила с новим изазовима.

2 Дезинформације и пристрасност

Компаративна анализа садржаја објављеног на Википедији на хрватском језику у односу на друге Википедијине језичке пројекте, укључујући српскохрватски, две друге стандардне варијанте истог полицентричног језика (српски и босански) и полицентричне језике као што су енглески, француски, немачки и шпански, указала је на бројне примере системске и дубоко укоренење пристрасности и дезинформације на Википедији на хрватском језику.

- Анализа садржаја чланака на Хр.ВП-у који описују осетљива социјална, политичка и културна питања потврдила је да су они годинама садржавали општу идеолошку пристрасност. Ова процена се слаже с ранијом интерном оценом Фондације да је пристрасност присутна у анкетираним чланцима Хр.ВП структурирана на три различита начина:

Пристрасност при обликовању садржаја: Позната и као опонашана неутралност. Давање једнаке тежине низу конкурентских тврдњи, изношење сумњивих тврдњи упоредно са чињеничним истинама или контекстуализација чињеница на начин који читаоца доводи у заблуду. **Пристрасност при избору извора:** позивање на не-неутралне изворе без откривања њихове припадности и/или употреба сумњивих извора који подупиру тврдње представљене у чланку. Опонашана неутралност редовно се ослања на ову врсту пристрасности. **Селективна пристрасност:** селективно укључивање и искључивање садржаја без обзира на то колико је он битан или актуелан, како би се утицало на перцепцију читаоца.

- Међутим, на Википедији је много је теже утврдити дезинформације, јер то обично подразумева и исказивање намере. Потпуна транспарентност мрежне енциклопедије и принцип дизајна по ком „свако може да уређује“ чине је много отпорнијом на класичне кампање дезинформација и друге организоване покушаје да се утиче на садржај кроз неаутентично уређивање¹⁸. Отпорност Википедије на пристрасност и дезинформације у великој мери се ослања на постојање функционалне и разнолике заједнице уредника и администратора. У већим језичким пројектима Википедије, као што су енглески, шпански, француски или немачки, ова разноликост потиче од самог броја учесника, али и од чињенице да су то плурицентрични језици са значајним бројем изворних говорника који долазе из различитих земаља, који у добро успостављене уређивачке и сарадничке поступке доносе своје, донекле различите, социо-политичке и културне референтне оквире.

Када дезинформације постају кампања?

Један могући начин за спровођење кампање дезинформација био би да организована група корисничких налога преузме целокупан језички пројекат тако што би блокирала неистомишљенике и „инсталирала“ идеолошки усклађене налоге на положаје који су од суштинског значаја за процесе самоуправљања у заједници. Међутим, *да би такав подухват имао било каквог утицаја на шире друштво које активно користи пројекат те Википедијине језичке заједнице, он мора да*

¹⁸ [Stanford Internet Observatory FSI | Cyber | Internet Observatory - How to Investigate Wikipedia: Our Process](#)

утиче на садржај у значајном броју чланака и током дужег временског периода. Они који посећују и читају Википедију морали би током дужег времена да буду изложени дезинформацијама и пристрасности, док су истовремено уверени, због деценијама изграђиване репутације Википедије, да читају неутралне информације засноване на чињеницама.

ВРЕМЕ ЈЕ ВАЖНО

- Успешна кампања дезинформација, која доводи до преузимања језичке верзије Википедије, стога би била ситуација у којој велики део садржаја значајно одступа од прихваћеног академског консензуса, онако како је он дефинисан у поузданим изворима. Другим речима, када *псеудонаука и хисторијски негационизам постану доминантни у скупу осетљивих тема обухваћених текстовима на Википедији и када они остану на мрежи у таквој преузетој језичкој верзији пројекта током дужег времена.*

- У случају Википедије на хрватском језику, чланци погођени историјским ревизионизмом и манипулацијом чињеницама *били су више година доступни на интернету и утицали на јавну сферу.*

У супротности са пет принципа Википедије којих би се требало придржавати на било којем језику, чини се да је крајњи циљ овог подухвата је да се покуша утицати на коначни морални или вредносни суд о особи, феномену или историјском догађају описаном у чланку, и то на начин који је у складу са ширим идеолошким ставовима онога ко врши утицај. У том смислу, може се слободно рећи да је Википедја на хрватском дуже време неусклађена са првим и другим принципом Википедије.

РАДИКАЛНА ДЕСНИЦА

- Хрватским политичким спектром доминирају две водеће политичке странке – Социјалдемократска партија левог центра (СДП) и Хрватска демократска заједница десног центра (ХДЗ). Последња два изборна циклуса обележио је раст мањих странака и покрета, чији се политички ставови крећу од либералног левог до ултраконзервативног популизма. Неке од ових група су добиле прилику да играју важнију улогу на различитим нивоима власти.
- Политички пејзаж такође укључује и десетак ултраконзервативних, клеронационалних и крајње десничарских политичких партија, група за политички притисак и покрета. Упркос њиховој фрагментацији и унутрашњим борбама, они деле значајан број друштвено-политичких и културних ставова који се уклапају у ширу дефиницију *радикалне деснице*¹⁹ - која се користи у политичким наукама у односу на европске контексте. Уз неколико мањих изузетака, ове групе су системске у смислу да се боре за политички утицај учешћем у изборном процесу у Хрватској и да признају ауторитет државних институција.

Неколико хрватских радикалних десничарских група и политичких странака вуче корене из [Странке права](#) и од њеног оснивача Анте Старчевића и сматрају да је Независна држава Хрватска (НДХ)

¹⁹ Ведран Обућина, Right-Wing Extremism in Croatia; п. 2; Fridrih Ebert Stiftung, 2012.

била легитимна држава. Већина отворено изражава своју повезаност са [Усташким покретом](#).²⁰ Данашњи хрватски Устав наводи антифашистичку борбу против НДХ као један од основних принципа државне независности.²¹

Након периода проведеног на политичкој маргини, привлачност радикалне деснице у Хрватској значајно је порасла током протекле деценије. То је кулминирало на председничким и парламентарним изборима 2020. године, када су, по први пут у 21. веку, кандидат и политичка коалиција профилисани око ултраконзервативних вредности освојили значајан број гласова²². Њена привлачност је посебно јака међу млађим гласачима који су главни корисници друштвених мрежа и алтернативних информативних портала активности, али и главне мете пропаганде и дезинформација на тим платформама.^{23 24}

- Водећи произвођачи и појачивачи ултрадесничарских наратива су „*алтернативни*“ *портали који не испуњавају традиционалне захтеве Википедије за веродостојне изворе*. Ови извори, који су често под де-факто контролом ултраконзервативних удружења и група, појављују се као извори у стотинама чланака на Википедији на хрватском језику – што посредно доприноси њиховој видљивости и утицају (погледајте: [Сумњиви извори](#))

²⁰ Ramet P. Sabrina (1999.): The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989, str.5-12, Penn State University Press

²¹ [Устав Републике Хрватске \(консолидовани текст\) | Хрватски парламент](#)

²² Мирослав Шкоро, кандидат деснице који је водио кампању на платформи која је делила многе наративе радикалне деснице, освојио је 24,4 % гласова у првом кругу председничких избора у децембру 2020. године. Тадашња председница Колинда Грабар-Китаровић и њен противник из Социјалдемократске партије Зоран Милановић (који је на крају победио у другом кругу избора, одржаном 05.01.2021. године) освојили су 26,65 % и 29,55 % гласова. Шкоро је постигао најбољи резултат од било којег кандидата деснице у последњих десет година.

²³ Vedran Obućina, Right-wing Extremism in Croatia, str. 7; Friedrich Ebert Stiftung, 2012.

²⁴ Студија европских вредности 2017.; [Студија ЕВС-а 2017.](#)

Могуће препоруке политике:

[Једноставан избор између латинице и ћирилице] „на једној јужнословенској Википедији би био сасвим довољан те би омогућио да се многе спорне заједничке теме ријеше јер би нас натјерало да напишемо једну заједничку повијест која би више поштовала све жртве на свим странама и имала мање митологије а више чињеница.“

Дугогодишњи уредник волонтер Википедије на хрватском језику; свибањ 2021. Одговор у анкети која је пратила ову процену.

Препоруке наведене у наставку представљају саветодавно мишљење за Фондацију. Засноване су на опсежној истрази о проблемима са заједницом и садржајима Википедије на хрватском језику, као и на увидима у друге пројекте плурицентричних језика. Заједнице се подстичу да воде релевантне разговоре како би даље истражиле ове препоруке.

1 Подстицање хрватске језичке заједнице да настави са успостављањем снажног система локалног управљања, захтевајући према потреби надзор и подршку од осталих делова Фондације Викимедиа.

У току трајања ове студије уочено је да је Википедиа на хрватском језику направила важна и битна побољшања у пречишћавању садржаја од идеолошке пристрасности и дезинформација.

Аргументи за:

- Од виталног је значаја да се овај процес који води заједница настави и да се пројекат на крају поново усклади са пет принципа Википедије. Ови недавни догађаји на Хр.ВП-у су изнова потврдили принцип самоуправљања у заједници. Они су на крају показали да решења која је креирала имплементирала заједница суштински прате основни демократски принцип Википедије. Међутим, процес поновног усклађивања Хр.ВП-а је тек почео и заједница ће можда морати да размотри потребу да осмисли и развије инструменте и институције који ће омогућити ефикаснији надзор садржаја, комуникацију и размену ресурса са суседним заједницама које деле исти, узајамно разумљив плурицентрични језик. Фондација Викимедиа треба да буде спремна да пружи сву подршку и помоћ, ако се то од ње затражи.

Аргументи против:

- Решења која заједница примењује морају бити одржива. Да би се ово обезбедило, препоручује се да заједница успостави надзорни одбор који ће надгледати развој догађаја током одређеног периода, како би се осигурало да се позитивни помаци не изгубе. Надзорни одбор би такође требало да помогне заједници да се супротстави организованијим покушајима подстицања дезинформација у пројектима у раној фази. Али без успостављања контроле, прерано је рећи да је тренутна промена трајна.

2 Подстицање погођених заједница да разговарају о обједињавању избора у заједници за администраторске и функционалне улоге у укљученим викијима (босански, хрватски, српски).

Већина анкетираних чланова хрватске заједнице недвосмислено је изјавила да четири заједнице балканског језика Википедије треба да побољшају комуникацију и деле своје ресурсе.

Постоји преседан за идеје о сарадњи између викија у погледу ресурса за управљање заједницом. 2020. године, уредници Википедије на арапском језику изгласали су²⁵ успостављање међу-вики функционалних корисничких налога којима управља одбор поузданих корисника у склопу Фондације, који врше надзор над својим викијима и на локалном нивоу и на свом језику језику се баве претњама које су неки од њихових администратора добили у знак одмазде за укидање корисничких налога повезаних са ИСИС-ом. Упоредиви регионални модел сарадње између викија који би се спроводио путем СецуреПолл избора за све администраторске и функционалне улоге на погођеним српскохрватским викијима могао би да помогне у повратку на исправно функционисање уређивачког сарадничког процеса на погођеним викијима у складу са пет принципа Википедије.

Аргументи за:

- Овакав приступ подржава став који су изразили анкетирани чланови Хр.ВП-а.
- Већа и разноликија заједница ефикасније би се заштитила од преузимања пројекта и била би у стању да расправља и решава спорна уређивачка питања.
- Овакав приступ поштује чињеницу да су, упркос међусобној разумљивости, босански, хрватски и српски препознати као различити језици који припадају српскохрватском макро-језику²⁶.
- Новостворена заједница могла би да успоставља ад-хоц институције које би подржавале уређивачки процес код осетљивих друштвено-политичких тема. На пример, једна таква институција могла би да захтева супер-већину или једногласно одобрење за чланке који се баве изразито спорним питањима.
- Постојећи језички пројекти задржали би своје садашње УРЛ-ове и локације ([босански](#), [хрватски](#), [српски](#), [српскохрватски](#)) док би се све постојеће заједнице делимично повезале у једну за потребе гласања и управљања. Администратори би се бирали заједнички и имали би право да надзиру садржаје на свим укљученим језичким варијантама, док би уредници имали право да производе и одржавају садржај. Из перспективе просечног читаоца, све би остало исто; док би се из перспективе заједница (готово) све променило. Процес спајања одвијао би се унутар заједница. То би такође пружило администраторима више времена и омогућило им да буду знатно ефикаснији у заједничком прегледу постојећег спорног садржаја на свим викијима, заједно са другим заинтересованим уредницима.

²⁵ <https://ar.wikipedia.org/wiki/ويكيبيديا:تصويت/سياسات/حساب بحمل صلاحيات إدارة في المشاريع العربية> (гласање на арапској Википедији)

²⁶ Стандардизација језика: ИСО 639-3 <https://iso639-3.sil.org/code/hbs>

Аргументи против:

- Новостворена заједница се може суочити са озбиљним проблемима, укључујући, али не ограничавајући се на, бескрајне уређивачке ратове и закључавање чланака. Међутим, овај проблем је подједнако могућ и ако се босански, хрватски, српски и српскохрватски пројекти у потпуности споје. Без брзе и одлучне акције на пројектима свих језика против идеолошких ратника, узнемиравања и малтретирања, стари проблеми ће се вероватно поново појавити након неког времена.

3 Подстицање погођених заједница да размотре могућност поновног спајања босанских, српских и хрватских језичких пројеката у оригиналне српскохрватске језичке пројекте ради поновног усклађивања са традиционалним праксама других плурицентричних језичких верзија на Википедији.

Већа и разноликија заједница плурицентричног језика вероватно би спречила врсту шкрипца у којем се нашао пројекат којем присуствујемо на Википедији на хрватском језику.

Аргументи „за”:

- Обнавља заједнички Википедијски простор знања на исти начин на који покрет успешно управља другим плурицентричним језицима: помоћу јединствене језичке верзије Википедије. На пример, енглеском, француском, немачком и шпанском, и пројектима Википедије на арапском језику. Обједињена заједница која комуницира међусобно разумљивим језиком и која може да изгради уређивачки консензус утемељен на неутралном представљању чињеница подржаних веродостојним изворима је заправо начин на који редовно функционишу друге Википедије засноване на плурицентричним језицима.
- Стварање веће и разноликије заједнице која би могла ефикасније да се заштити од преузимања пројекта и могла да расправља и решава спорна уређивачка питања.
- Постоје бројни примери регионалних ад-хоц заједница које сарађују на различитим пројектима који, у суштини, зависе од језика, као што су, на пример, филмске, ТВ или позоришне копродукције. Глумци и извођачи из Босне, Хрватске, Црне Горе и Србије редовно учествују у регионалним пројектима, а публика ужива у тим филмовима, музици или телевизијским емисијама широм региона – без језичких препрека.
- Само постојање једног обједињеног пројекта на Википедији би поступно (или брзо, ако би га подржале акције глобалне заједнице или Фондације Викимедиа, тамо где је то потребно) неутралисало идеолошки оријентисане чланове заједнице којима ће а) бити вишеструко теже да промовишу идеолошки обојена гледишта без поузданих извора и б) бити онемогућено да злоупотребљавају овлашћења у заједници, не одговарајући за своје поступке.
- Ово може да учини пројекат привлачнијим сарадницима који су спремни да се придржавају пет принципа Википедије и који не промовишу екстремистичке ставове - чиме би допринели свеукупној способности заједнице да усклади разлике, истовремено представљајући садржај заснован на чињеницама и неутралном ставу у својим чланцима;

- Неговање енциклопедијског стила језика који не инсистира на националистичким неологизмима/пуританизмима може да учини Википедију још вреднијом за ширу публику потенцијалних уредника и читалаца широм југозападног Балкана и шире.

Аргументи „против“:

- Анкета хрватске заједнице, спроведена у склопу ове истраге, показала је да већина испитаника изричито изјавила да хрватски, босански и српски пројекти не требало да се поново спајају. Истовремено, они су потврдили да је постојање четири различите верзије чланака на суштински једном мултицентричном језику губитак времена и ресурса.
- Иако су међусобно разумљива, три Википедијина језичка пројекта постоје од 2003. године као одвојени ентитети са својим посебностима, што може довести до компликација у свакодневном уређивању.
- Оваком поступку ће се вероватно успротивити постојеће локалне заједнице Википедије. На свим странама ће вероватно бити значајан број дубоко разочараних/незадовољних уредника који ће то сматрати директним нападом на свој рад, а и претњом националном идентитету отелотвореном у садржајима које су створили. Заправо, свака таква одлука могла би да уједини хрватску, српску и босанску заједницу у борби против онога што би могли протумачити као спољашњи притисак.
- Перцепција је важна. Одлука да се три пројекта поново споје у изворни вики вероватно ће привући значајну медијску пажњу, чак и ако би се видела као резултат уобичајеног поступка глобалне заједнице. Пажњу ће вероватно додатно подстаћи реакције погођених уредника на друштвеним мрежама. Ако би то добило замаха, умешали би се таблоиди из Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине. Националистички медији, од којих су неки у дослуху са радикално десничарским групама (погледајте одељак [Сумњиви извори](#)), често играју главну улогу у узбуркавању емоција код друштвено-политичких расправа у три земље.²⁷ Такав исход попут могао би да учини нови пројекат мање привлачним и да одврати нове умерене сараднике, посебно из Хрватске, где је јавна подршка за мултицентричну дефиницију језика далеко најнижа у региону²⁸.

ДОДАТНО ЗАПАЖАЊЕ: Јачање глобалног управљања

Очигледан неуспех система Захтева за мишљење (РФЦ) на Мети у решавању структуралне неусклађености Википедије на хрватском језику, те недостатак адекватног алтернативног пута за решавање проблема, указује на значајне слабости глобалне заједнице Википедије и – самим тим – управљања платформом Фондације Викимедиа. То представља проблем за поверење јавности и регулатора у модел самоуправљања који се наводи у оквиру политика Фондације, а нарочито у 10. одељку Услови коришћења. Иако је питање проналажења могућих путева за решавање тог већег изазова изван опсега ове процене дезинформација, аутор сматра да га је веома важно решити у

²⁷ [Анализа мрежних страница у контексту говора мржње | ЦМС](#) (Центар за мировне студије; извештај на хрватском језику)

²⁸ Јутарњи лист: [ХАЗУ: Декларација о заједничком језику је бесмислена, апсурдна и узалудна иницијатива!](#)

контексту повећаног регулаторног надзора над глобалним платформама које користе садржаје које стварају корисници, укључујући ту и Википедију. Такође је корисно за заједницу или Фондацију да истражи да ли постоје техничка решења која би могла раније открити недолично понашање неке групе корисника. Заједнице и Фондација могли би да се укључе у дијалог и развију колаборативна решења која ће помоћи глобалном праћењу заједница ради правовременог проналажења великих идеолошких промена у пројектима.

Кључни налази и студије случаја:

1 МЕРЕЊЕ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

- Процена чланака о хрватским и српским војним, полицијским и политичким званичницима које је суд УН-а осудио за злочине почињене током ратова у Југославији 1991.–1999. користи се као посредник за разумевање размера кампање дезинформација. То је академски темељно истражено питање на међународном нивоу, са веродостојним изворима, које се такође дотиче и политичких и друштвено-културолошких идентитета у региону. Спроведена процена показала је да Википедије на хрватском и српском језику имају тенденцију да потискују податке о осудама за ратне злочине у делове чланака који су мање видљиви када је починилац њиховог етничког порекла.
- У циљу мерења и квантификације дезинформација, ова процена је развила индикатор заснован на доследности спомињања пресуда за ратне злочине у чланцима Википедије. Заснована је на две премисе: а) хипотези да су информације о осуди особе за ратне злочине толико важне да треба да буду укључене у уводни пасус било ког биографског чланка на Википедији и б) добро документованом информативном значају уводног пасуса.^{29 30} Хипотеза је тестирана - и потврђена - прегледом чланака на осам језика.
- У процени су упоређени уводни пасуси на Википедијама на хрватском, српском, босанском, српскохрватском, енглеском, француском, шпанском и немачком језику. Чланци на хрватском језику прегледани су у фебруару и марту 2021. године. Како би се прилагодило врло различитим стиловима писања и уређивачким приступима различитих Википедија, уводни параграф је, за потребе ове процене, дефинисан као прве три реченице у чланку.
- Укупан број појединаца које је Међународни кривични трибунал за ратне злочине почињене на подручју бивше Југославије (ИКТЈ) осудио износи 90 - од тога 60 етничких Срба (66,6 %) и 18 етничких Хрвата (20 %).^{31 32} Међутим, ниједна Википедија не обухвата све њих, а у значајном броју случајева чланак о осуђеним ратним злочинцима не постоји на више од два језика. Како би то надокнадила и задржала оквирне размере, ова процена је изабрала чланке о 32 појединца који се сматрају добро познатим у региону и у својим матичним државама, а који су осуђени на најмање 9 година затвора. Подаци су прикупљени између фебруара и априла 2021.
- Пресуде суда за ратне злочине УН-а су неоспорне, објективне, значајне и бинарне чињенице које показују лако доступни и веродостојни изворни материјали. То су, такође, гореће политичке теме на Западном Балкану. Сума свих неуспеха Википедија на хрватском и српском језику да јасно и недвосмислено изразе у *уводном пасусу* да је припадник њихове етничке групе осуђен од стране ИКТЈ требало би тумачити као дезинформацију (намерним изостављањем кључне чињенице).

²⁹ [Како корисници читају на интернету](#) – Истраживање Nielsen Group

³⁰ Салгадо, С. (2018.) [Online media impact on politics. Views on post-truth politics and postpostmodernism](#). International Journal of Media and Cultural Politics, 14 (3), стр. 317-331 (Универзитет у Лисабону)

³¹ Стewart Форд: [Fairness and Politics at the ICTJ: Evidence from the Indictments](#); НЦ Јоурнал оф Интернационал Лав анд Цоммерциал Регулатион; Вол 39, 2013

³² [Key Figures of the Cases](#) (Статистика ИКТЈ)

Велики број научних истраживања је више пута показао да делови политичких, интелектуалних и културних елита у Хрватској и Србији систематски умањују злочине које су починили „њихови људи” и настоје да преобликују те догађаје тако што ће реконтекстуализовати историјске околности.³³

- Процена је показала да Википедије на хрватском и српском језику, у 62,5% и 39,1% случајева, пропуштале да информишу своје посетиоце у уводном пасусу да је особа о којој читају осуђени ратни злочинац који долази из исте етничке групе. Сви други истраживани језици – српскохрватски, босански, енглески, француски, шпански и немачки – доследно пружају информације на самом почетку чланка - у већини случајева већ у првој реченици. Прва реченица је и приближна количина текста који стаје у Google Knowledge Panel (погледајте: [Пажња и изложеност](#)).
- У прилог посредним доказима о намери која указује на дезинформације, Википедија на хрватском језику подједнако је ажурно као и други прегледани пројекти наводила информације о ратним злочинцима из осталих етничких група. Она је постајала двосмислена и избегавала навођење само код припадника „своје” етничке групе. То наводи на закључак да су уредници и администратори били савршено способни да разумеју важност пресуда, њихов контекст и структурирање чланка ради изношења чињеница на неутралан начин и у складу са пет принципа. Овакав поступак може се квалификовати као дезинформација јер су они *одлучили да то не учине*, систематски, по линији етничке припадности и на нивоу садржаја чланка.
- Информације о пресудама за ратне злочине никада нису у потпуности ускраћене у чланцима који су прегледани током ове процене. Међутим, у одређеном броју случајева које је истакла ова истрага, Википедије на хрватском и српском језику прорачунато су смаштале информације о осудама ниже у тексту, обликујући их тако да звуче мање важно или кроз релативизацију историјског контекста.
- Посебан скуп чланака из Википедије на хрватском језику који обухватају биографије виших политичких и војних званичника [Независне државе Хрватске \(НДХ\)](#) користио је стратегију дезинформација сличну оној која је примењена у целом спектру чланака који описују починиоце скоријих злочина. Ови чланци се односе на званичнике НДХ који су осуђени за ратне злочине или се према научном консензусу сматрају одговорним за нека од најтежих масовних убистава које је починила марионетска држава.
- Чланци о осуђеним ратним злочинцима манипулишу перцепцијом чињеница и тако што селективно укључују или искључују везе ка другим чланцима који говоре о злочинима и местима на којима су се они одиграли (пристрасност при обликовању садржаја и избору извора). Ти други чланци у многим случајевима нуде искривљени приказ чињеница (погледајте илустративне примере у наставку). Заједно, они стварају мрежу искривљених чињеница и дезинформација која покушава да утиче на начин на који читалац посматра и тумачи представљене чињенице.
- Ти наративи су веома слични онима које доследно понављају групе и појединци у Хрватској и Србији који припадају радикалном десничарском политичком спектру.

³³ На пример, Јелена Суботић. *Hijacked justice: Dealing with the past in the Balkans*; Cornell University Press 2011.

- Илустративни примери укључују чланак о [Слободану Праљаку](#), босанском хрватском генералу који је извршио самоубиство у судници након што је осуђен на 20 година за злочине против човечности у БиХ, чланак на српском језику о [Ратку Младићу](#), босанско-српском војном команданту осуђеном на доживотни затвор због геноцида у Сребреници, те серију чланака о високим званичницима НДХ.

Име осуђеника	Етничка припадност ³⁴	Википедија									Коначна пресуда (године)
		Пресуда ИКТЈ споменута у Google Knowledge Panel и/или у уводном пасусу. / = нема чланка									
		ЕН	ХР	СР	БХ	СХ	ФР	ДЕ	ЕС		
Бруно Стојић	ХРВ	Да	Не	/	/	/	/	/	Да	20	
Дарио Кордић	ХРВ	Да	Да	/	Да	Да	/	/	Да	25	
Јадранко Прлић	ХРВ	Да	Да	/	/	Да	Да	Да	Да	25	
Миливој Петковић	ХРВ	Да	Не	/	Да	Да	/	Да	/	20	
Младен Налетилић Туца	ХРВ	Да	Не	Не	/	Да	Да	/	/	20	
Слободан Праљак	ХРВ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	20	
Тихомир Блашкић	ХРВ	Да	Не	Да	Не	Да	Да	Не	Да	9	
Валентин Ђорић	ХРВ	Да	Не	/	/	/	/	Да	/	16	
Драгољуб Ојданић	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Да	15	

³⁴ Како је утврђено у пресудама ИКТЈ. Тему етничког порекла и пресуда ИКТЈ детаљније је обрадио Стјуарт Форд: *Fairness and Politics at the ICTJ: Evidence from the Indictments*; *NC Journal of International Law and Commercial Regulation*; Vol 39, 2013

Душко Тадић	СРБ	Да	Да	/	Да	Да	Да	Да	Да	20
Горан Јелисић	СРБ	Да	/	Да	/	Да	/	Да	/	40
Љубиса Беара	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Доживотна
Милан Лукић	СРБ	Да	/	Да	Да	/	/	Да	/	Доживотна
Милан Мартић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	/	Да	/	35
Милан Бабић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	13
Миле Мркшић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	20
Миломир Стакић	СРБ	Да	Да	/	Да	Да	/	/	/	40
Момчило Крајишник	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Да	20
Небојша Павковић	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Да	22
Никола Шаиновић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	18
Радислав Крстић	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Да	35
Радослав Брдјанин	СРБ	Да	/	Не	/	Да	/	Да	/	30
Радован Караџић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Доживотна
Ратко Младић	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	/	Доживотна
Средоје Лукић	СРБ	Да	/	Да	/	/	/	/	/	27

Сретен Лукић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	20
Станислав Галић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	20
Стојан Жупљанин	СРБ	Да	/	Да	Да	Да	Да	Да	Да	22
Веселин Шљиванчанин	СРБ	Да	Да	Да	/	Да	/	Да	Да	10
Винко Пандуревић	СРБ	Да	/	Не	/	/	/	/	/	13
Војислав Шешељ	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	15
Вујадин Поповић	СРБ	Да	Да	Да	Да	Да	/	Да	Да	Доживотна
Здравко Толимир	СРБ	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Да	Доживотна

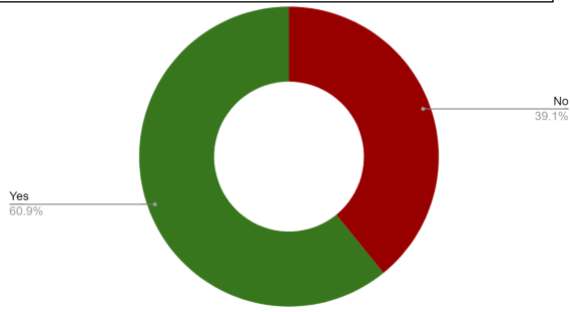
Укупан број пресуда ИКТЈ: 90 (од чега 60 Срба (66.6%); 18 Хрвата (20%)^{35 36}).
 Број анализираних чланака на Википедији: 32 (24 Срба; 8 Хрвата)

³⁵ Ibid.

³⁶ Key Figures of the Cases ([Статистика ИКТЈ](#))

Ср.ВП: Спомињање осуђеника из своје етничке групе

СХ.ВП: Осуда ИКТЈ споменућа у уводном пасусу

Ен.ВП: Осуда ИКТЈ споменућа у уводном пасусу

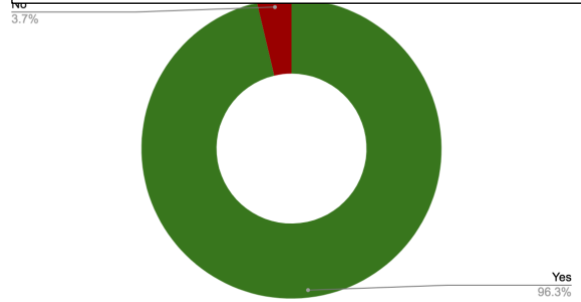
Фр.ВП: Осуда ИКТЈ споменућа у уводном пасусу

Ес.ВП: Осуда ИКТЈ споменућа у уводном пасусу

Де.ВП: Осуда ИКТЈ споменућа у уводном пасусу

2 ИЛУСТРАТИВНИ ПРИМЕРИ

Ратко Младић:

- Овај чланак на Википедији на српском језику о босанско-српском војном заповеднику осуђеном за геноцид у Сребреници у прва три пасуса опширно описује његову војну каријеру и постигнућа. Када се први пут спомене суд УН-а у 4. пасусу, реченица се односи на међународни притисак на Србију да ухапси одбеглог генерала и не спомиње оно за шта је Младић оптужен и коначно осуђен. У време прегледа, одломак из чланка је гласио: *„Хашки трибунал је 1995. године подигао оптужницу против Младића. Његово хапшење и изручење било је један од услова отпочињања преговора за приступање Србије Европској унији; за информације које могу допринети његовом хапшењу понуђена је награда од 1 до 10 милиона евра. Младић је 26. маја 2011. године ухапшен у Србији, а 31. маја исте године изручен Хашком трибуналу. Суђење је почело 16. маја 2012. године. Првостепеном пресудом од 22. новембра 2017. године осуђен је на доживотан затвор.“*³⁷
- Чланак улепшава Младићеву биографију и пропагира наративе садржане у две теорије завере које често заступа радикална десница у Србији: а) да су Срби били жртве завере великих сила (ЕУ-а/САД-а/НАТО-а); и б) да је ИКТЈ био пристрасан и селективно и несразмерно кажњавао Србе.
- У одељку који говори о суђењу Младићу за ратне злочине, чланак кроз четири пасуса детаљно наводи бројне промене изворне оптужнице и истиче генералову уводну изјаву да је УН-ов суд „судилиште“ успостављено с намером да казни Србе и Републику Српску.
- Реч „Сребреница“ се спомиње осам пута у чланку од 3.400 речи, али постоји само једна веза која се односи на њу и она води на Сребреницу као топоним. У ствари, чланак са Википедије на српском језику о масакру за који је генерал осуђен није ниједном наведен у овом тексту. Уместо тога, постоји веза која води до другог чланка ([Операција Криваја](#); одговарајући чланак на Википедији на енглеском језику је [„опсада Сребренице“](#)) који почива на две дијаметрално супротне верзије догађаја који се тичу масакра у Сребреници: Први, који су предложила два руска историчара, наводи 153 цивилне жртве. Друга верзија описује злочин у Сребреници као планирано убиство 8.000 муслиманских мушкараца и дечака.
- Чланак на српском језику о Ратку Младићу у кратком пасусу помиње масакр који нуди широк спектар процењених жртава – што је само по себи промовисање контроверзе. Њему претходи дужи пасус који контекстуализује масакр у Сребреници као одговор на раније злочине почињене против српских цивила од стране „муслиманских трупа“, описујући га као *„један од главних разлога напада на Сребреницу“*. Заправо, једна од најчешће коришћених стратегија дезинформација на Википедијама на хрватском и српском језику јесте изношење контроверзних навода које потврђују сумњиви извори заједно с чињеницама које потврђују поуздани извори. Сличне технике коришћене су у чланцима на хрватском језику у којима се говори о броју људи који су погубљени у НДХ.

³⁷ [Ратко Младић](#) (Чланак на Википедији на српском језику)

- Чланак се завршава детаљним прегледом такозване „позитивне“ и „негативне“ јавне перцепције о улози генерала у ратовима у Југославији.
 - У одељку о [позитивној](#) перцепцији јавности се наводи да је „српска подршка Младићу најбоље исказана резултатима неколико истраживања“. Ову тврдњу подржава избор резултата анкета спроведених 2009. и 2011. године, у којима се значајан број испитаника противио изручењу генерала ИКТЈ-у или га је сматрао херојем. Поред тога, у чланку се наводи и да су „многи руски грађани изразили подршку за Ратка Младића, саосећали са Србима као жртвама распада Југославије и осуђивали двоструке стандарде САД и ЕУ.“
 - Одељак о [негативној перцепцији јавности](#) даје кратак списак појединаца и група које су поздравиле Младићево хапшење и касније изручење, означавајући их као „оне који подржавају приступање ЕУ“.

Слободан Праљак:

Слободан Праљак, заповедник паравојних снага босанских Хрвата (Хрватско веће одбране, ХВО) осуђен је 2017. године на 20 година затвора због злочина против човечности и због разарања културне баштине. Извршио је самоубиство у судници након што је чуо да је жалбено веће ИКТЈ-а потврдило његову пресуду. Чланак на Википедији на хрватском језику исправно је навео у уводном пасусу да га је ИКТЈ „прогласио кривим“, али не спомиње трајање казне нити наводи злочине за које је осуђен – што се доследно наводе одговарајући чланци на другим прегледаним Википедијама.

- ИКТЈ је оптужио Праљка и пет других виших босанско-хрватских војних званичника за ратне злочине који су почињени у удруженом злочиначком подухвату током рата у Босни 1992.–1995. Други прегледани језици дају детаљна појашњења тих злочина и садрже везе ка релевантним изворима и другим чланцима на Википедији. Оптужбе нису правилно контекстуализоване – а неке нису чак ни споменуте – у различитим верзијама чланка на хрватском језику које су биле на Интернету [2017.](#), [2018.](#), [2019.](#), и [2020. године](#). Верзије су се ослањале на Праљкову сопствену веб страницу и његове самостално објављене књиге и ратне дневнике како би представиле његову верзију догађаја и приказале генерала у општем позитивном светлу. Тамо где Википедија на енглеском језику јасно и недвосмислено наводи како је Праљак одлучио да се брани без адвоката, чланак на Хр.ВП каже како је „Хрватски генерал Слободан Праљак одлучио преузети битку за обрану правде у Хаагу“.³⁸
- Друге језичке верзије Википедије које су биле део ове студије наводе чињеницу да је Праљак негирао одговорност за уништење Старог Моста, отоманске грађевине из 16. века која спаја два дела града Мостара у Босни и Херцеговини. Они такође правилно контекстуализују порицање у светлу пресуде ИКТЈ-а која га је прогласила кривим за уништење културне баштине. Верзије на хрватском језику усмјерене су искључиво на Праљкову верзију догађаја – која је додатно подржана у чланку о [Старом мосту](#), углавном утемељеном на генераловим књигама.

³⁸ [Слободан Праљак](#)

- Одражавајући уочени тренд повећања десничарске пристрасности широм Хр.ВП-а, у периоду између 2013. и 2020. године, треба напоменути да су тада администратори брзо уклонили неколико покушаја умерених уредника да унесу релевантне информације и наведу у уводном пасусу да је Праљак био осуђени ратни злочинац. Верзије чланка које су постојале на Интернету између 2017. и 2020. године структуриране су тако да истакну његова академска постигнућа, каријеру филмског и позоришног режисера и универзитетског предавача – за разлику од начина на који су структурирани чланци о осуђеном генералу на [енглеском](#), [шпанском](#), [немачком](#), и [српскохрватском језику](#), на пример.

Чланци о НДХ и вишим Усташким званичницима:

Чланци који покривају више званичнике, важне догађаје и топониме везане за усташки режим редовно су пружали искривљена тумачења догађаја, износили наводе тврдње спорних алтернативних историчара и користили веома спорне изворе. Изгледа да је главни циљ овога био да се покрет и политички режим намерно представе као антикомунистички покрет за независност. Хрватска радикална десница често настоји да преобликује и легитимизује наслеђе Усташа и Независне државе Хрватске као део дуге државне тежње за независношћу.

- Треба напоменути да су неки чланци поменути у овом одељку темељно ревидирани током ове процене, што је резултирало новим и значајно побољшаним верзијама, очишћеним од историјског ревизионизма и неверодостојних извора. Међутим, овај преглед је усредсређен на наслеђе и утицај дугорочне изложености пристрасности и дезинформацијама.

Листа прегледаних чланака укључује, али није ограничена на - оне о Усташком покрету ([ЕН](#), [ХР](#)) и о поглавару НДХ ([ЕН](#), [ХР](#)), Анти Павелићу (ЕН, ХР), његовим највишим званичницима и војним командантима.

- Чланци на хрватском језику који описују [концентрациони логор Јасеновац](#) у Другом светском рату и више усташке званичнике НДХ [[Динка Шакића](#) [вер. 2013.; вер. 2016.; вер. 2019.; вер. 2020.], [Вјекослава Лубурића](#) [вер. 2013., вер. 2015., вер. 2017., вер. 2019.; вер. 2020.], [Мирослава Филиповића](#), [Љубу Милоша](#) [вер. 2013., вер. 2016., вер. 2020.]) који су суделовали у масовним покољима који су се тамо догодили представљају још један илустративни пример који показује како *симулирана неутралност* доводи до забуне.

Чланци на енглеском, француском, шпанском или немачком језику недвосмислено наводе у уводним пасусима да је Јасеновац био „концентрациони логор за истребљење“ који је основала НДХ, „једини квислиншки режим у окупираној Европи који је, искључиво самостално, управљао логорима за истребљење Јевреја и других етничких група“ ([ЕН](#)). ([ФР](#), [ШПА](#), [НЕМ](#)).

Хрватски чланак – у различитим верзијама које су постојале на Интернету од 2007. до децембра 2020. године – представио је значајно искривљену слику о злогласном логору за истребљење, уз велике делове текста посвећене негирању броја жртава. Низ навода, који се крећу у распону од неколико хиљада до пола милиона, представљен је у бројним верзијама чланка на начин који је сугерисао да читалац треба самостално да дође до жељене процене и контекста методом „комбинуј и изабери“. До тога се долазило давањем једнаке тежине тврдњама особа које су негирале Холокауст и Јасеновац, навода из доба СФРЈ, међународно рецензираним научним радовима, америчког Музеја Холокауста и службеног хрватског Меморијалног центра Јасеновац. Ова „мешавина“ бројева је класична стратегија дезинформисања која изазива

конфузију и наводи читаоца да закључи како је немогуће сазнати стварне бројке и да свака од „страна“ има своје скривене политичке намере.

Одражавајући пораст утицаја групе која је преузела хрватски пројекат ВП-а, верзије које су постојале на Интернету између 2013. и 2018. године поступно су укључивале све више и више ревизионистичког садржаја. Уводни пасус чланка објављен у септембру 2018. избацио је израз „логор смрти“ и описао Јасеновац као „*највећи сабирни радни логор у НДХ, а касније и у СФРЈ-у*“³⁹ – промовишући тако неутемељени ревизионистички став да су југословенске власти наставиле да користе логор.

Чланци Википедије на француском, немачком и шпанском језику изнели су исправно контекстуализоване и недвосмислене чињенице око позадине и темеља злогласног логора смрти. На пример, након објашњења да је темељна политика НДХ била стварање етнички чисте државе, чланак [на француском језику](#) каже да је марионетска држава свој први концентрациони логор изградила крајем априла 1941. године, што је Хрватску учинило „*једином европском 'државом' која је остварила политику истребљења без помоћи Немаца*“. Чланци на шпанском и немачком језику користе сличне фразе. „(Јасеновац) је био једини логор за истребљење у Европи током Другог светског рата у којем су убиства вршена према плану без немачког учешћа.“⁴⁰

Верзије чланка на хрватском језику, присутне на Хр.ВП између 2017. и 2020. године, нудиле су нешто другачију контекстуализацију историје логора смрти и броја жртава.

Верзија из [2018.](#) започиње излагањем тврдњи познатог порицатеља Јасеновца, док верзија из [2019.](#) поставља причу о Јасеновцу у контекст југословенске пропаганде чија је тврдња о 700,000 жртава употребљена за „*оцрњивање Хрвата*“. „*Циљ одржавања тог црног мита било је оцрњивање, стигматизирање и ушуткивање Хрвата, узгој сталног осјећаја срамоте нераскидиво везаног уз хрватску националну свијест и табуизирање сваке помисли на хрватску самосталност.*“

У свим прегледаним верзијама, текст је садржавао бројне везе ка другим чланцима који су садржавали подједнако искривљене приказе политичких и војних званичника НДХ, као и на чланке који описују активности и радове познатих ревизиониста и особа које негирају Јасеновац.⁴¹ Заједно су изградили мрежу обмане која је доводила у заблуду и настојала да утиче на мишљење и закључивање читалаца о историјским догађајима.

У последњих седам година, чланак о Јасеновцу био је предмет интензивних – и веома критичких – написа у регионалним медијима.^{42 43 44}

Многе тврдње изнесене током година у различитим верзијама текста биле су важан извор дезинформација.

³⁹ https://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Koncentracijski_logor_Jasenovac&diff=5125230&oldid=5124642

⁴⁰ https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=KZ_Jasenovac&oldid=209827733 (чланак на немачком)

⁴¹ На пример, радови новинара и аматерског историчара [Игора Вукића](#), или документарца Јакова Седлара који негира Јасеновац.

⁴² Balkan Insight: [How Croatian Wikipedia Made a Concentration Camp Disappear](#)

⁴³ Balcanicaucaso.org: <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Hrvatska/Hrvatska-Wikipedija-Paralelna-povijest-ekstremne-desnice-190081>

⁴⁴ Индекс.хр: [Хрватска Википедија је дотакнула само дно новим чланком о Јасеновцу](#)

- Чланци о Усташама и званичницима НДХ-а (Миле Будак, [Динко Шакић](#), [Вјекослав Лубурић](#), [Мирослав Филиповић](#), [Љубо Милош](#)) користе се сличним тактикама дезинформација.

За разлику од тога како су чињенице представљене на енглеској, француској или немачкој Википедији, чланак на Хр.ВП-у, у различитим верзијама између 2013. и 2020. године, приказивао је Вјекослава Лубурића углавном као политичког активисту, а његове касније поступке суптилно обликовао у контексту полицијске бруталности коју је доживео као младић у Краљевини Југославији.

Штавише, овај чланак представља добар пример системског дезинформисања, као и селективне и контекстуалне пристрасности коју је ова процена пронашла на Википедији на хрватском језику. Сматра се да је дезинформација у овом случају системска јер је била распрострањена, остала на мрежи и утицала на јавни дискурс током дугог низа година.

У Википедијиним чланцима на енглеском језику [наводи се](#) да је „*Вјекослав Лубурић (6. март 1914. – 20. април 1969.) био хрватски усташки официр који је управљао системом концентрационих логора у Независној Држави Хрватској (НДХ) током већег дела Другог светског рата. Лубурић је такође лично надгледао и руководио геноцидима над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ*“.

Википедије на француском, шпанском и немачком језику користе сличне изразе у својим уводним пасусима.

Различите верзије чланка на хрватском језику, које су постојале на Хр.ВП-у од 2013. до 2019. године, наводе да је Лубурић био „*усташки часник, заповједник концентрацијског логора Јасеновац и хрватски политички активист у дијаспори. Проглашен је ратним злочинцем од стране Титове Југославије*“. Током година, верзије су поступно напустиле израз „ратни злочинац“, наводећи недостатак службене потврде такве оптужнице.
- Чланак о усташком покрету представља још један пример исте врсте системске дезинформације и пристрасности.

Уводни део чланка о усташама на енглеском, [немачком](#), [француском](#) и [шпанском](#) језику недвосмислено га описује као терористички покрет који је одговоран за масовне злочине против Јевреја, Рома и Срба. На пример, француска Википедија описује усташе као „*антисемитски, фашистички и анти-југословенски сепаратистички покрет*“, те наводи да су они „*успоставили Независну Државу Хрватску као диктатуру која је била нарочито произвољна и убилачка, а која је била обележена бројним масовним покољима српског, ромског и јеврејског становништва из Хрватске и Босне и Херцеговине*“.⁴⁵

Верзија на хрватском језику из [децембра 2020. године](#) наводи у првом пасусу да су усташе биле „*хрватски сепаратистички и националистички покрет који се борио против великосрпског централизма и хегемоније у Југославији*“, јасно их осликавајући као аутсајдере у борби против спољашње репресије.

Опис покрета као аутсајдера који се бори против угњетавања извана, готово се у длаку подударно с једном од централних тема националистичких митова и теорија завере - мобилизацијом против онога што се доживљава као претња извана. Процес масовне реинтерпретације догађаја и улоге НДХ у Другом светском рату у Хрватској започео је почетком 90-их и углавном је био

⁴⁵ Oustachis — Wikipédia (Фр.ВП)

усредсређен на дискредитацију наслеђа покрета отпора предвођеног Комунистичком партијом и описивање НДХ као легитимне темељне државе утемељене на антикомунистичкој идеологији.^{46 47 48}

Исти чланак даље каже: „Циљ је покрета био успоставити неовисну Хрватску на било који начин, укључујући помоћу застрашивања и насиља. Користио се терористичким методама прије доласка на власт. Усташки режим био је особито реваншистички настројен према Србима због насиља доживљеног у (Краљевини) Југославији. Због договора с нацистима и фашистима, усташки је режим усвојио страну идеологију мржње према Жидовима и Ромима и судјеловао у прогону и геноциду тих етничких скупина. Прогонио је хрватске политичке противнике. Одржавао је блиске везе са својим нацистичким и фашистичким заштитницима чије је многе методе прогона преузео. Због увезене антисемитске идеологије, која је у потпуности утјецала на хрватску политичку културу, режим је компромитирао хрватску борбу за самосталност, што се касније користило против Хрвата у Југославији и дијаспори.“

3 ПРОПАГАНДА

Чланци који представљају идеолошке етикете као веродостојне чињенице и енциклопедијске уносе важан су чинилац у развоју системске пристрасности и дезинформација. Ови чланци често постоје у само једној верзији језика (хрватски или српски), али се редовно ослањају на спорне изворе који обично не испуњавају стандарде веродостојности и проверљивости језичких верзија Википедије. То укључује личне блогове, самообјављене и алтернативне медијске портале, као и странице културних организација које су препознате као идеолози хрватске радикалне деснице, не наводећи ту припадност у чланцима.

Ова истрага је открила да поједини чланци садрже фразе и изразе који нису прикладни за енциклопедијски садржај и могу се описати као увредљиве и ратно-пропагандне етикете (бројке су наведене у наставку). Ти појмови се појављују у чланцима о различитим темама, од фудбалских клубова до места и догађаја из Другог свјетског рата и новије прошлости.

ИДЕОЛОШКЕ / ПРОПАГАНДНЕ ЕТИКЕТЕ

Поједини чланци на Википедији на хрватском и српском језику представљају покушај увођења увредљивих и/или десничарских идеолошких етикета у енциклопедијска објашњења. Примери таквих чланака укључују:

- „[Де-кroatизација](#)“, поступак губљења хрватског етничког и националног идентитета под притиском „страних“ религија и идеологија. Сличан чланак постоји на Википедији на српском језику, под називом „[Де-србизација](#)“;

⁴⁶ Небојша Блануша: Internal Memory Divided: Conspiratorial Thinking, Ideological and Historical Cleavages in Croatia. Lessons for Europe; European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities EQPAM Vol.2, No.4, 2013.

⁴⁷ David Bruce Macdonald: Balkan holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia; Manchester University Press, 2002; Стр. 98-105; 138-143

⁴⁸ Ramet P. Sabrina (1999): The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989, pp 5-12, Penn State University Press

- „[Де-туђманизација](#)“ је процес „системског омаловажавања“ политичког и државничког наслеђа покојног хрватског председника Фрања Туђмана;
- „[Хрватска шутња](#)“, чланак који објашњава потиснута хрватска националистичка осећања у Југославији након Другог светског рата.
- „[Југокомунистички/југокомунист](#)“ (или југо-комунистички/југо-комунист)⁴⁹ који се користи као придев и/или именица је идеолошка етикета коју често користе десничарски политичари и активисти.⁵⁰ Придев „југокомунистички“ се појављује у више од 290 чланака на Википедији на хрватском језику.⁵¹ Иако његово порекло није сасвим јасно, израз се употребљавао у штампи хрватске дијаспоре седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, а прешао у општу националну употребу током и након рата за независност 1991.–1995. Википедија на хрватском језику безазлено дефинира израз „југокомунист“ или „југокомунизам“ као скраћеницу за „југославенски комунист“ и описује ту реч као „*скуп вриједности усвојених и примијењених у југославенској иначици комунизма*“.⁵² Но, израз се никад не употребљава у угледним научним изворима и ретко кад изван националистичких публикација и медија. Чланак о [југокомунизму](#) постоји само на хрватском језику и у великој је мери неенциклопедијски текст који промовише нешто што је у суштини увредљива идеолошка етикета. У њему се наводи наводна завера против хрватског народа и државе од стране тадашњих припадника комунистичке партије Југославије, али и указује на данашње „југокомунисте“ обраћајући се у садашњем времену оним особама које „*желе описати Домовински рат и Републику Хрватску (изнад свега) као наставак ЗАВНОХ-а (Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Хрватске)*“.⁵³ Заправо, претходна изјава представља суптилну потврду НДХ. Данашњи Устав Хрватске изричито наводи у својој преамбули⁵⁴ да је ЗАВНОХ један од историјских темеља државног суверенитета - за разлику од фиктивне државе из Другог светског рата. ЗАВНОХ је био врховно политичко представничко тело које је у окупираној Хрватској успоставила и водила Комунистичка партија Хрватске и остале организације које су се супротстављале режиму [Независне Државе Хрватске \(НДХ\)](#).

⁴⁹ Прегледана верзија је из фебруара 2020. године.

⁵⁰ Типичан пример термина који се користи као идеолошка ознака: <https://portal.braniteljski-forum.com/blog/novosti/jugokomunisti-u-savezu-sa-srpskim-cetnicima>

⁵¹ Подаци прикупљени у марту и априлу 2021. године

⁵² [Југокомунизам – Википедија](#) (Хр.ВП)

⁵³ <https://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Jugokomunizam&oldid=5440596>

⁵⁴ У преамбули (одјелјак Повијесни темељи) хрватски Устав наводи, између осталог, да се (...) *повијесно право хрватског народа на потпуни суверенитет манифестирало: (...) успостављањем темеља државног суверенитета тијekom Другог свјетског рата, што је исказано у одлуци Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Хрватске (1943.) за разлику од проглашења Независне Државе Хрватске (1941.)*, <https://www.sabor.hr/en/constitution-republic-croatia-consolidated-text>

- „Србочетник“ (именица); „србочетнички“ (придев) – је хрватски ратни пропагандни израз скован у почетку рата за независност како би обележила припаднике српских паравојних снага, од којих су многи били одговорни за злочине против хрватског цивилног становништва.⁵⁵ Израз се брзо претворио у етикету и увредљиви приказ етничких Срба. Током и након завршетка рата, израз је био нашироко употребљаван у медијима. Почетком 21. века, с повећањем свести, употреба се постепено смањила. Међутим, израз се и даље често појављује у дискурсу загрижених националиста, а и у текстовима које објављују ултрадесничарски портали. Израз се појављује у 30 чланака на хрватској Википедији који описују догађаје и топониме из хрватског рата за независност (1991-95), топониме, фудбалске клубове и навијаче (подаци су прикупљени између вељаче и травња 2021.)
- Још један скуп чланака који припадају овој категорији обухвата особе (историјске и живе) чије су биографије представљене на претерано позитиван начин који суптилно промовише ставове радикалне деснице. Ту спадају чланци о уметницима, интелектуалцима, владиним службеницима и војним официрима који су имали важне улоге у режиму Анте Павелића у Другом светском рату, као и данашњим професионалним и аматерским историчарима, забављачима и ТВ личностима које воде активну кампању у име радикално десних политичких странака и организација (на пример, Велимир Бујанец, хрватски ТВ водитељ који води отворено проушташку телевизијску емисију; Игор Вукић јасеновачки ревизиониста чији су радови били опсежно коришћени као извори у претходним верзијама чланака о концентрационом логору Јасеновац; [Кристоф Долбо](#), француски аматерски историчар који је написао апологетску биографију Вјекослава Лубурића; да наведемо неке од њих).
- Ова процена је показала да су спорни извори на Интернету ([листа](#)) често кориштени као референце за сумњиве тврдње у биографским чланцима о истакнутим левичарским политичарима, активистима цивилног друштва или особама које су водиле кампање (погледајте [Списак прегледаних чланака током ове оцене](#)). На пример, чланак о Весни Пусић, бившој хрватској министарки спољних послова и истакнутој активисткињи либералне левнице, у којем су се користиле приче с ултрадесничарских медијских портала како би се нагласиле нерелевантне информације да је била „осуђена за велеиздају“ од стране ад-хоц [етичког суда](#) који је основала и водила радикална националистичка група, те да је проглашена „непожељном особом“ од стране слабо познатог удружења хрватске дијаспоре у Аргентини. Информације су остале на мрежи између 2018. и 2020. године (вер. [2018.](#); вер. [2019.](#); вер. [2020.](#))
- У неким случајевима, чланак који приказује добро познат политички, друштвени, културни или историјски догађај или феномен лишен је чињеничног енциклопедијског садржаја и неусклађен с пет принципа. [Хрватски чланак о пропаганди](#) и [српски чланак о дезинформацијама](#) представљају примере таквих чланака.

[Пропаганда \(чланак на Хр.ВП-у\)](#)

⁵⁵ Подаци прикупљени у априлу 2021.

- Практично све друге језичке верзије прегледане током ове процене (ЕН, ФР, ЕС, ДЕ) представљају појам [пропаганде](#) наводећи њене изворе, историјски и савремени контекст, главне теоријске дефиниције и различите приступе овом облику комуникације. Они представљају више примера распоређених у одговарајућем историјском/научном контексту и објашњавају разлику између пропаганде, односа са јавношћу и оглашавања.
- Верзија чланка о пропаганди на хрватском језику сама по себи представља пример десничарске пропаганде. Поред очигледног пропуста да наведе разлике између пропаганде, односа са јавношћу и оглашавања („*услед негативних конотација, израз (пропаганда) је недавно замењен енглеским термином Односи са јавношћу*“⁵⁶), овај кратки чланак је, у ствари, презентација три честа наратива радикалне деснице:⁵⁷ анти-ЕУ суверенизам, антикомунизам и национализам. Овај чланак је фокусиран на сумњиву тврдњу да је пораст пропаганде повезан с демократизацијом и појавом масовних медија. [Тако се пропаганда појавила кад је масама омогућено право гласа и кад се отворила могућност једноставне комуникације с гласачима.](#)⁵⁸
- Од тог дела, чланак уводи наратив који не пружа много информација и чињеница о самом појму пропаганде али јасно повезује претходно дефинисане негативне призвучке с три примера која су у складу с националистичким десничарским наративима. Када се наглашава злоупотреба од стране тоталитарних режима, наводи се само пример југословенске федерације и веза ка другом пристрасном чланку – *Југокомунистичка пропаганда*. Даље наставља с описивањем пропаганде у 20. и 21. веку: „*Медијска пропаганда тијekom Првог свјетског рата први је примјер модерне пропаганде. Након пораза Срба у Домовинском рату, великосрпска је пропаганда дјеловала како слиједи тијekom сукоба на Косову 1999.: Нису постојала медијска извјешћа о албанским избјеглицама, хуманитарна катастрофа на Косову описана је као пренапухана западњачка (НАТО-ва) пропаганда*“.⁵⁹
- И у 21. веку: „*Пропаганда се и данас још увијек користи у бројне политичке сврхе. Тијekom преговора Хрватске о приступању ЕУ-у, особито прије референдума, оглашавање или пропаганда Еуропске уније била је свеприсутна*“.⁶⁰
- Наведене двије реченице обликоване су тако да упућују на закључак да су у питању необориве чињенице. И заиста, истина је да је режим Слободана Милошевића покренуо велику ратну пропаганду током ратова у Југославији 1991.–1999. Такође је истина да је током процеса приступања Европска унија понудила хрватској јавности информације – а не пропаганду – о предностима чланства у Унији. Чини се да је сврха ове контекстуалне пристрасности слање и контекстуализација порука које често понавља радикална десница: националистичка

⁵⁶ Прегледане верзије су из априла 2020. и марта 2021.

⁵⁷ Ведран Обућина. *Far Right Extremism in Croatia*. Friedrich Ebert Stiftung, 2012.

⁵⁸ Верзија из јула 2020.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

митологизација хрватског рата за независност и сугестија да је ЕУ на неки начин изманипулисала хрватске грађане да гласају за чланство земље у Унији на референдуму из 2013. године.

Дезинформација (чланак на Ср.ВП-у)

- Иако му недостају неке од суптилности које се појављују у чланку о пропаганди на хрватском језику, [чланак о дезинформацији на српском језику](#) који је прегледан током ове процене подједнако је штетан. Уместо да пружи неутралан опис *дезинформације*, заснован на чињеницама подржаним поузданим изворима, чланак нуди приказ феномена из једног извора: „Ако желимо озбиљно да проучавамо проблем дезинформисања треба да се вратимо, на дубоку интуицију великих претеча Лењина и Гебелса: у психократији истина се не рачуна, у крајњој линији она заправо и не постоји, постоји само оно што се наметне људима да верују да је истина или, још боље, оно у шта су наведени да верују.”
- Чланак је у великој мери списак пропагандних цитата, измишљених у доба режима Слободана Милошевића, током југословенских ратова, који су као обликовани као пример западњачке пристрасности и/или операција дезинформација усмерених против Срба. „Свако је на радију чуо да су Срби, током борбе са хрватским или муслиманским жртвама, увек били само „погинули“, док су њихови противници увек били „брутално масакрирани или убијени“, што свакако носи више тежине у доба виктимофилије”.⁶¹
- Наводећи оповргнуту причу о наводно [лажираним ТВ снимцима концентрационог логора у Трнопољу](#) који је водила војска босанских Срба, у чланку се наводи да је она „изузетно допринела јачању кампање демонизације Срба”.
- Упркос томе што су их истраживачи и веродостојни медијски извори више пута оповргнули, наративи наведени у овом чланку прихваћени су у деловима друштва као неспорне чињенице, захваљујући деценијама пристрасности и дезинформација које су ширили националистички таблоиди и алтернативни медијски портали.

4 Сумњиви извори

„Истина није истина.“

Руди Ђулијани, адвокат бившег председника САД, Доналда Трампа (август 2018.)⁶²

Питање аутентичности и интегритета извора коришћених у стотинама чланака Википедије на хрватском језику бави се високо исполитизованим и осетљивим питањем шта чини пропаганду, лажне вести и дезинформације, и који су актери одговорни за организовано ширење таквих наратива.

⁶¹ Ведран Обућина. Far Right Extremism in Croatia. Friedrich Ebert Stiftung, 2012

⁶² ЦНН: <https://www.cnn.com/2018/08/19/politics/rudy-giuliani-truth-isnt-truth/index.html>

- Веома је важно напоменути да иако сваки чланак који користи спорне изворе није нужно пристрасан и/или искривљен, они који значајно одступају од принципа неутралности у великој се мери ослањају на спорне изворе.
- Овом проценом је идентификовано више мрежних извора које су хрватски и регионални новинари и организације за провјеру чињеница независно означили као креаторе и ширитеље говора мржње, лажних вести, дезинформација и теорија завере.
- Ова је процена проверила могући непримерени утицај мрежних извора који су повезани са левичарским групама и организацијама, али није утврдила значајно постојање таквих референци на Хр.ВП-у.
- Спорни мрежни извори класификовани су на следећи начин:
 - Самообјављене интернет стране које се представљају као аутентични медијски портали. Нису службено регистроване ни у једној од прегледаних јурисдикција (Хрватска, Србија, Босна) и не нуде информације о својим уредничким тимовима нити о начину финансирања;
 - Отворено ултрадесничарски медијски портали;
 - Службено регистроване интернет стране конзервативних интересних група и ултрадесничарских политичких странака. Званично су регистровани као правна лица или медији код одговарајућих институција у својим државама;
 - Званично регистровани портали и интернет стране у власништву и/или под стварном контролом културних организација које се сматрају блиским хрватској радикалној десници. Званично регистровани као правна лица или медији код одговарајућих институција у својим државама.

Назив*	Опис / коментар	Број чланака**
<u>Цроатиа Редивива</u>	Неслужбено удружење историчара. Ставови су тврдо десничарски и конзервативно-националистички. Објављује истраживања и личне ставове од којих неки припадају ревизионистима и у којима се ублажава улога усташког покрета у Хрватској за време Другог светског рата. Цроатиа Редивива је службено регистрована као удружење и уредно објављује годишње финансијске извештаје.	20
<u>ХКВ - Хрватско културно вијеће / Хрватски тједник</u>	Хрватско културно вијеће утјецајна је ултраконзервативна националистичка културна организација и неформална удруга интелектуалаца који подржавају идентитаристичке, нативистичке и националистичке политичке ставове. Организација је уредно регистрована као удружење. На интернет странама ХКВ налазе се издања „Хрватског тједника“, једног од најекстремнијих и најотвореније неофашистичких часописа у Хрватској којег прате озбиљне контроверзе. ^{63 64}	130
<u>ХОП</u>	Платформа „алтернативних вести“. Није службено регистрована као правно лице или медиј ни у једној од прегледаних јурисдикција (Хрватска, Босна, Србија). Интернет страна промовише клеронационалистичке наративе и теорије завере. Поред тога што није службено регистриована, нема ни било каквих видљивих огласа, што би могло да укаже присуство актера повезаних с политичким групама и/или државама. Извештај о медијским слободама једне од водећих организација цивилног друштва, ГОНГ, означило га је као промотера говора мржње и дезинформација. ⁶⁵	35
<u>Хрватски фокус</u>	Хрватски фокус службено је регистрован као страница „Тканице“, издавачке куће са седиштем у Загребу. То је конзервативни националистички Интернет магазин који се сматра блиским Хрватској странци права.	90
<u>Хрватско небо / Покрет за хрватску будућност</u>	Нерегистровани портал вести који се сматра главним промотером ПХБ-а (Покрета за хрватску будућност), релативно непознате ултранационалистичке политичке организације. ПХБ и Хрватско небо уређује и одржава Ненад Пискач, политички активиста, писац, новинар и самозвани историчар. Пискач је редован сарадник у Хрватском културном вијећу (ХКВ), ултраконзервативној националистичкој културној институцији.	25

⁶³ [Зашто је Хрватски тједник, након десетата вулгарних насловница, тек сад постао 'морално наказан'](#); (Јутарњи лист; коментар)

⁶⁴ [Неприхватљиво жигосање новинара у Хрватској | Политика | DW | 31.05.2019](#) (Чланак и службена протестна нота немачког јавног сервиса, Дојче веле, након што је Хрватски тједник објавио „потерницу“ са фотографијама аустријских и немачких новинара који су критички извештавали о скупу на Блајбургу.

⁶⁵ У истраживачком извештају „Против мржње“ објављени су детаљни резултати као део пројекта који су израдили ГОНГ, Центар за мировне студије и Министарство правде Финске. Доступно на: [Анализа мрежних страница у контексту говора мржње | ЦМС](#)

<u>Камењар</u>	Самообјављени портал „алтернативних вести“. Камењар и његов матични издавач „Еранијске кронике“ не постоје као правна лица у Хрватској, Босни нити у Србији. Камењар редовно објављује теорије завере и псеудо-историјске чланке који покушавају да ублаже улогу усташког покрета. Ова интернет страна је више пута означена од стране регионалних организација за проверу чињеница (Фактограф; ГОНГ) као извор дезинформација. ^{66 67}	60
<u>Конзерва</u>	Ултрадесничарски портал вести непознатог порекла. Објављује теорије завере, анти-мигрантске и анти-ЛГБТ приче. Извештај о медијским слободама које је припремио ГОНГ, једна од водећих хрватских организација цивилног друштва, означио га је као извор дезинформација. ⁶⁸	3
<u>Народ.хр</u>	Народ.хр се представља као независни портал вести. У власништву је и под контролом хрватске католичко-конзервативне интересне групе „У име обитељи“. Организација је ватрени противник побачаја и залаже се за ограничење ЛГБТ права. У 2013. години присилила је Хрватски сабор да сазове уставни референдум који би брак дефинирао као заједницу мушкарца и жене, чиме је, заправо, успела да забрани истополне бракове.	300
<u>Пројект Велебит</u>	Пројект Велебит је портал „алтернативних вести“ који је отворено радикално десничарски. Иако није службено регистрован као медиј, званично је гласило истоимене радикално-десне интересне групе. Пројект Велебит промовише традиционалне националистичке и радикално десне наративе и води кампању за припајање делова Босне и Херцеговине у којима Хрвати чине етничку већину. У последње време, страница објављује теорије завере о вирусу Цовид-19 и вакцинама. Један од оснивача Пројекта Велебит, Марко Јурич, бивши је телевизијски новинар чију је емисију због говора мржње казнило хрватско Вијеће за електроничке медије. ⁶⁹ Сам Јурич је 2019. године био под истрагом државног правобранилаштва због говора мржње. ⁷⁰	10
<u>Стина хрватских прадидова / Странка хрватског права (СХП)</u>	Клеронационалистичка и отворено проушашка веб страница и политичка организација. СХП није службено регистрована ни у једној од прегледаних јурисдикција. Веб-страница се представља као портал алтернативних вести. Промовише „другачије“ ставове о НДХ и Анти Павелићу. Преноси приче с Пројекта Велебит и других десничарских портала са ове листе, али и ЈоуТубе видео подцасте са екстремно десничарским садржајима. Страница са коментарима садржи бројне примере говора мржње.	35

⁶⁶ [Resonant Voices Radar: January 2020](#) (РВ Радар прати медије на Западном Балкану у потрази за дезинформацијама,

Дневно је портал вести у приватном власништву и познат је по ширењу ултрадесничарских наратива и говора мржње. Редовно је објављивао ултрадесничарске теорије завере, екстремно националистичке и лажне анти-мигрантске вести. Године 2017., портал је објавио хушкачку фотомонтажу и попратну причу која је довела до насиља против парламентарне посланице српске националности из Социјалдемократске партије Хрватске.⁷¹ Занимљиво је да је Дневно имао сестринске фирме и портале у Србији и Босни и Херцеговини који су читаоцима сервирали мноштво идентичних хушкачких ултрадесничарских садржаја - али са предзнаком за Србе и Бошњаке.

Издавач портала Дневно је на крају банкротирао, углавном због тужби за клевете. Нова управа је ублажила реторику, али је портал и даље чврсто на ултрадесној страни политичког спектра.⁷²

*Подаци прикупљени у марту и априлу 2021.

** Попис није коначан

лажним вестима и говором мржње)

⁶⁷ „Против мржње“, пројект ГОНГ-а, Центра за мировне студије и финског Министарства правде: [Анализа мрежних страница у контексту говора мржње | ЦМС](#) (Стр. 9, 28-30)

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Н1.хр (вест) [Због говора мржње Вијецe за електроничке медије гаси 31 телевизију на три дана](#)

⁷⁰ Autograf.hr: ДОРХ покренуо казнени поступак против Марка Јурича

⁷¹ Balkan Insight: [Moment of Truth: Reality Bites for Notorious News Brand](#)

⁷² Ibid.

Позадина и контекст:

Догађаји

- Новоизабрани администратори и активни уредници Хр.ВП-а направили су јасна и конкретна побољшања у неким од најосетљивијих и најспорнијих чланака, укључујући и оне који су привукли значајну медијску пажњу. То се односи, али не искључиво, на чланке о концентрационом логору Јасеновац⁷³, Независној Држави Хрватској (НДХ)⁷⁴, Анти Павелићу⁷⁵, Вјекославу Лубурићу⁷⁶ и другим званичницима усташког режима. Реформисана заједница је исправила или уклонила низ озбиљних погрешних тумачења чињеница, посебно оних која се односе на тврдње ревизиониста и особа које негирају геноцид. Неколико чланака који су били тек нешто више од пуких идеолошких етикета потпуно је уклоњено. До бројних побољшања дошло је независно од и паралелно са радом на овом извештају. Иако је ово несумњиво корак у правом смеру, прерано је рећи да ли ће скорашње промене бити довољне да се Википедија на хрватском језику поново усклади са широм мисијом покрета. Пројекат је био заробљен више од деценије, а проблеми у вези са садржајем већ дуго нису само ствар неколико политички осетљивих чланака и тема. Било би нереално очекивати да ће се кажњена група администратора и уредника, која је провела године стварајући садржај, напосто спаковати и отићи.
- Постоји реална опасност да се проблеми врате унутар релативно кратког временског оквира. Једноставан чин уклањања *целе групе* одметнутих администратора можда неће бити довољан да спречи њих или њихове савезнике да отворе нове налоге, пониште промене у садржају и – уз довољно времена – поново заузму управљачке позиције на пројекту. Како је показала историја Хр.ВП-а, процес РФЦ не може да реши системске проблеме и покушаје организованих група да преузму цео пројекат. Захтев за мишљење (РФЦ) је ефикасан инструмент када се употребљава у складу са изворном наменом – да се реше појединачни спорови и изоловани проблеми у вези садржаја; али он не може бити брана против организованих покушаја утицања на велике делове садржаја на Википедији.

Један мултицентрични језик – четири пројекта Википедије

- Стварање одвојених босанских, хрватских и српских Википедија, поред постојећег српскохрватског пројекта, пре скоро две деценије било је, по мишљењу аутора, *стратешка грешка*. То је практично омогућило етно-националну поделу изворне српскохрватске заједнице на Википедији и „погурало“ уреднике и посетиоце да се окрену ка својим „националним пројектима“. Осим тога, подела је лишила новоформиране заједнице уредничке разноликости

⁷³ [Jasenovac concentration camp](#) (Ен.ВП)

⁷⁴ [Independent State of Croatia](#) (Ен.ВП)

⁷⁵ [Ante Pavelić - Wikipedia](#) (Ен.ВП)

⁷⁶ [Vjekoslav Luburić](#) (Ен.ВП)

која обично воде и подупире традиционално успешан процес уређивачког [консензуса](#) у другим пројектима плурицентричних језика. Као што се могло и очекивати, то је довело до националистичке пристрасности и појаве дезинформација у чланцима који су требали да пруже чињенично утемељене и неутралне описе различитих историјских и друштвених догађаја, феномена и људи у складу с Википедијиних пет принципа.

- Оснивач Википедије Џими Вејлс изразио је сличан став 2013. године, када је за хрватске дневне новине Јутарњи лист изјавио да српска и хрватска Википедија никада нису требале да буду раздвојене. „*Мој дугогодишњи став је увек био да је, заправо, погрешно имати две одвојене Википедије у том делу света,*” цитирао га је Јутарњи лист.⁷⁷
- Занимљиво је споменути да је захтев за стварање одвојеног Википедијиног пројекта на црногорском језику три пута одбијен из разлога међусобне разумљивости.^{78 79 80} У образложењу одбијања захтева за Википедијом на црногорском, Језички одбор је [навео](#) „*да су важећа правила за стварање пројекта била на снази раније, српска, хрватска и босанска Википедија не би биле створене као пројекти одвојени од изворне српскохрватске Википедије*“. Одбор је саветовао црногорској заједници да учествује у српском или српскохрватском пројекту, додајући да он „*не разматра политичке разлике јер је циљ Фондације Викимедија да сваком појединцу омогући слободан, непристрасан приступ збиру свог људског знања, а не информације са тачке гледишта појединачних политичких заједница.*”⁸¹

Такозвана „Дубина Википедијиних чланака“ је показатељ колаборативног квалитета енциклопедије.⁸² Рангирање дубине чланака за Википедије с више од десет хиљада чланака показује да је српскохрватска Википедија друга по реду, одмах иза енглеске. Српски, босански и хрватски пројекти ранжирани су као 18., 31. и 88. од 152 Википедије.

РАЗУМЉИВОСТ ВС. ИДЕНТИТЕТ

- [Босански](#), [хрватски](#), [црногорски](#) и [српски](#) су стандардизоване варијанте [српскохрватског, плурицентричног језика](#) са више од 20 милиона говорника у коме српски и хрватски заузимају највећи удео. Главна разлика између српског и хрватског језика је у томе што српски језик користи и ћирилицу и латиницу, док се хрватски језик пише само латиничним писмом. Иако је ћирилица званично писмо на српском језику у Србији, све државне институције и медији редовно нуде услуге на оба писма, а избор верзије углавном је ствар личних преференци. Изворни говорници босанског, црногорског и српског језика могу да читају и пишу на оба писма и често не обраћају пажњу на то у свакодневном животу. Низ психометријских студија спроведених између 1978. и 2004. године на школској деци младима у Србији и Босни

⁷⁷ Јутарњи лист: [ОСНИВАЧ ВИКИПЕДИЈЕ ГОВОРИ ЗА НЕДЈЕЉНИ: 'Срби и Хрвати не смију имати одвојене Википедије'](#)

⁷⁸ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_new_languages/Wikipedia_Montenegrin (Захтеви за нове језике/црногорска Википедија – Мета)

⁷⁹ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_new_languages/Wikipedia_Montenegrin_2 (Захтеви за нове језике/црногорска Википедија 2 – Мета)

⁸⁰ https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_new_languages/Wikipedia_Montenegrin_3 (Захтеви за нове језике/црногорска Википедија 3 – Мета)

⁸¹ Ибид.

⁸² https://meta.wikimedia.org/wiki/Wikipedia_article_depth (Дубина чланака на Википедији – Мета)

је открио је и потврдио да није било статистички значајне разлике у времену когнитивног одговора на текст написан ћириличним или латиничним писмом.^{83 84}

- Током протеклих 30 година, делови хрватског културног естаблишмента покушали су да прочисте хрватски језик како би се што више разликовао од других варијанти БХС.⁸⁵ Кампања је обухватала често представљање нових речи, па чак и титловање регионалних филмова и ТВ продукција; била је у великој мери успешна, а њен идеолошки подтекст је постао широко прихваћен.
- Поштујући разлике између варијанти, ондашњи југословенски издавачи редовно су издавали одвојене хрватске и српске преводе увезених енциклопедија, уџбеника и књига за децу (на пример, Лароуссе Енциклопедија за децу (1974.) или Велика медицинска енциклопедија⁸⁶). Данас скоро сви произвођачи и дистрибутери робе широке потрошње пружају засебне информације о производима, корисничке приручнике, рекламе и огласе на хрватском, босанском и српском језику.
- У Босни, Хрватској, Црној Гори и Србији има приближно 16 милиона људи који једну од варијанти сматрају својим матерњим језиком.⁸⁷ Језици се такође говоре међу балканским заједницама у дијаспори, од којих се највеће налазе у Канади, Аустралији, Немачкој, Шведској, Швајцарској и Аустрији.⁸⁸
- Узајамна разумљивост различитих БХС варијанти једнака је оној између америчке и британске варијанте енглеског језика.⁸⁹ Другим речима, просечно образовани изворни говорник било које БХС варијанте требало би да буде у могућности да у потпуности разуме и/или да се укључи у било коју врсту и облик комуникације – било да је то књижевност, поезија, наука или специфични хумор – на језичкој варијанти коју не сматра матерњим језиком.
- Ова чињеница се одражавала у политици и пресудама Међународног кривичног суда за бившу Југославију (ИКТЈ), суда УН-а који је судио за тешке злочине почињене током ратова у

⁸³ Lukatela, G., Turvey, M.T. (1979.). Some Experiments on the Roman and Cyrillic Alphabets of Serbo-Croatian. U J.V. Kavanagh i R. L. Venezky (Ed.) Orthography, reading, and dyslexia. Baltimore, MD, University Park Press.

⁸⁴ Рот, Н., Костић, А. (1988.). Читљивост речи и реченица штампаних латиницом и ћирилицом, Психологија, XXI, 3-15.

⁸⁵ David Bruce Macdonald. Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia. Manchester University Press 2002. стр. 138-145

⁸⁶ CORBISS; База података Народне библиотеке Србије:

<https://плус.ср.цобисс.нет/опац7/биб/сеарцх/експерт?ц=ид%3Д14534912&дб=нбс&мат=аллматериалс&мах=50&алл=труе>

⁸⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Serbo-Croatian#Demographics>

⁸⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Serbo-Croatian>

⁸⁹ John Frederick Bailyn. To What Degree Are Croatian and Serbian the Same Language? Evidence from a Translation Study. Journal of Slavic Linguistics Vol. 18, No. 2 (2010), str. 181-219

Југославији, деведесетих година прошлог века. Трибунал је ангажовао преводиоце из свих региона бивше Југославије и прихватио све националне и регионалне варијанте, без обзира на националност особе којој се суди, на основу узајамне разумљивости.^{90, 91}

- У мају 2010. године, Хрватска је донирала Србији и Босни свој званични нацрт превода правне стечевине ЕУ, сложеног и веома техничког скупа правила и прописа који чине законодавство ЕУ и главни су елемент процеса европске интеграције⁹².
- У садашњем радикалном десничарском дискурсу у региону, босански, хрватски, црногорски и српски језици представљају идентификаторе *Другог као природног непријатеља*⁹³. Концепт Другог налази се у самом средишту политика радикалних десничарских група широм региона, а које свет посматрају као борбу „нас” против „њих”.⁹⁴ Ову организовану нетолеранцију карактерише идеолошки и програмски нагласак на обнављању традиционалних вредности нације или заједнице.⁹⁵ Ова врста дискурса је била очигледна и више пута представљена у чланцима на Хр.ВП-у и у дискусијама у Захтевима за мишљење (РФЦ) прегледаним у току ове евалуације. Конкретније, чланци који обухватају историју Хрватске током Другог светског рата, распад Југославије 1991.-1999. и теме заједничке источноевропским националистичким покретима, редовно се ослањају на контекстуалну пристрасност и пристрасност при обликовању садржаја погледу избора како би позитивно преобликовале историјске догађаје и имплицитно подржали традиционалне вредности.

УТИЦАЈ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА И НАЦИОНАЛИСТИЧКИХ ПРИСТРАСНОСТИ

Ова процена је потврдила да су бројни чланци који садрже добро документоване примере дезинформације и радикалне деснице остали неоспорени на страницама Хр.ВП дуже од једне деценије.

ДЕЗИНФОРМАЦИЈА ИЛИ ПРИСТРАСНОСТ ИЛИ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА И ПРИСТРАСНОСТ?

- Студија случаја која је квантификовала дезинформације широм босанско-хрватско-српског језичког спектра, а која се спроведена у оквиру ове истраге, открила је систематско искривљавање чињеница о појединцима осуђеним од стране Међународног кривичног суда за бившу Југославију (ИКТЈ).

⁹⁰ <https://www.icty.org/x/cases/mucic/tord/en/70623MS2.htm>

⁹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Serbo-Croatian#Contemporary_names

⁹² [Хрватска поклони Србији превод стандарда ЕУ \(слободнаевропа.org\)](http://Хрватска%20поклони%20Србији%20превод%20стандарда%20ЕУ%20(слободнаевропа.org))

⁹³ Ведран Обућина (2012.): Right-wing Extremism in Croatia, International Policy Analysis, str. 4-7, Friedrich Ebert Stiftung

⁹⁴ Ramet P. Sabrina (1999.): The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989, str.5-12, Penn State University Press

⁹⁵ Ibid.

- Већина читалаца Википедије на хрватском језику долази из Хрватске и земаља са великом заједницом хрватске дијаспоре, укључујући Босну и Херцеговину, Канаду, Немачку, Швајцарску и Шведску.⁹⁶ Преглед који је спроведен у склопу овог истраживања показао је да су чланци који садрже националистичку пристрасност између 2017. и 2020. године редовно били међу 30 најчитанијих на тој Википедији.⁹⁷ *Дуготрајно и неоспорено присуство пристрасног садржаја у великом броју идеолошки обојених чланака може се тумачити као организована кампања дезинформација.* То је такође и јасно кршење основних правила Википедије, пре свега првог и другог принципа.
- За разлику од штампаних комерцијално доступних енциклопедија, чије се чињенице прегледају и проверавају пре него што се појаве у књижари, Википедија је динамични, отворени систем у сталној интеракцији чији је крајњи циљ да се људима које говоре различите језике представи исто знање доступно у поузданим изворима. Насупрот другим платформама које објављују садржај који је генерисао корисник, Википедија се ослања на заједницу волонтерских уредника и администратора који примењују иста основна начела из пет принципа како би проверили и потврдили садржај – на било ком језику. Међутим, одређена количина непредвидљивости и различитости у начину на који се чињенице контекстуализују и представљају на сваком језичком пројекту на Википедији део је генома мрежне енциклопедије. Та непредвидљивост и различитост се манифестују кроз мање или веће делове намерне и ненамерне пристрасности.
- Неке предрасуде није могуће избећи. Људи који пишу и уређују текстове, посебно у чланцима који се баве политичким или друштвено осетљивим темама, не могу потпуно да побегну од сопственог референтног оквира у потрази за енциклопедијским идеалима. Међутим, пристрасност се обично утврђује, о њој се разговара и њу, на крају крајева, исправљају заједница Википедијиних волонтера. Пристрасности које се систематски појављују у стотинама различитих чланака, од којих већина покрива теме које су важне у унутрашњој и регионалној политичкој арени, представљају забрињавајући индикатор. *Када је ова пристрасност структурирана на начин који одговара одређеном политичком плану, сам чланак престаје да буде неутрални приказ чињеница. Ако велики број ових чланака остане на мрежи довољно дуго, слика коју заједно стварају постаје део организоване кампање дезинформација.*

ПАЖЊА И ИЗЛОЖЕНОСТ

„Нажалост, морамо упозорити хрватске студенте и ученике да је већина садржаја на хрватској иначици Википедије не само спорна, већ и очигледно фалсифицирана.”

Жељко Јовановић, министар образовања и науке у Хрватској; 13. септембар 2013.⁹⁸

⁹⁶ Укупан број који је прикупљен из месечних података о саобраћају из Викистаса током периода између 2017. и 2021. [https://stats.wikimedia.org/#/hr.wikipedia.org/reading/page-views-by-country/normal|map|last-month|\(access\)~desktop*mobile-app*mobile-web|monthly](https://stats.wikimedia.org/#/hr.wikipedia.org/reading/page-views-by-country/normal|map|last-month|(access)~desktop*mobile-app*mobile-web|monthly)

⁹⁷ Укупан број који је прикупљен из месечних података о саобраћају из Викистаса током периода између 2017. и 2021. [https://stats.wikimedia.org/#/hr.wikipedia.org/reading/top-viewed-articles/normal|table|2018-08-18~2018-08-19|\(access\)~desktop*mobile-app*mobile-web|monthly](https://stats.wikimedia.org/#/hr.wikipedia.org/reading/top-viewed-articles/normal|table|2018-08-18~2018-08-19|(access)~desktop*mobile-app*mobile-web|monthly)

⁹⁸ Нови лист: [Јовановић: Дјецо, не баратајте хрватском Википедијом јер су садржаји фалсифицирани](#)

Људска друштва зависе од и ослањају се на заједничку перцепцију онога што представља чињеничну истину и стварност. Заједничка уверења су кључна за интеракцију људи са светом и другим људима. У ствари, она се могу описати као лепак који не само да држи друштво на окупу, већ чини и психолошки интегритет сваког појединца.

- Википедија настоји да буде чињенично утемељена, неутрална збирка људског знања доступна на било којем језику. Она је позната по томе што држи прво место у провери истинитости за милијарде корисника интернета који се ослањају на њену енциклопедијску тачност и перципирану неутралност као противотров за лажне вести и идеолошки мотивисане дезинформације. Тачност и неутралност постижу се путем самоуправљања заједнице која подупире поступак уређивачког консензуса Википедије.
- Одражавајући ову репутацију у погледу тачности чињеница, информације из уводног дела чланка на Википедији уносе се директно у Гуглов панел знања (Knowledge Panel), оквир са информацијама који се појављује на врху листе резултата претраге. У том смислу, уводни део било ког чланка на Википедији је далеко најпожељнији циљ за манипулацију чињеницама. Ово је важно зато што свака данашња анализа дезинформација мора да узме у обзир чињеницу да велики број посетилаца само овлаш пролази кроз садржај и ретко кад настави даље од уводног пасуса.⁹⁹ Последице, многи људи – а посебно млади – имају тенденцију да формирају ставове и мишљења на основу „комадића“ информација које долазе из онога што сматрају ауторитативним и поузданим изворима - као што је Википедија. А у случају Википедије, то су на првом месту уводни пасуси чланака.

Међутим, млади људи, углавном средњошколци и студенти, су такође они који најчешће читају и истражују Википедију даље и дубље од уводних пасуса.

Велики број научних истраживања потврдио је да се они заиста све више ослањају на Википедију да би пронашли информације које су им потребне за академске задатке.¹⁰⁰ Једно такво истраживање, које је 2015. године спровео Универзитет у Осијеку, показало је да 54 % додипломских студената редовно користи Википедију у образовне сврхе.¹⁰¹ Разумно је претпоставити да је тај проценат у међувремену значајно порастао. У том смислу, чињеница да су националистичка пристрасност и дезинформације које су откривене на Википедији на хрватском језику толико дуго утицале на јавни дискурс вероватно је једна од најозбиљнијих последица преузимања пројекта.

Дезинформације стварају збуњеност.

- Симулација неутралности давањем једнаке важности или отварањем платформе за све конкурентске тврдње – нарочито у темама и случајевима у којима већ постоји научна

⁹⁹ Према рангу Алекса, просечно дневно време проведено на Википедиа.орг 2021. године износи 3 минута и 46 секунди.

¹⁰⁰ [Students' use of Wikipedia as an academic resource — Patterns of use and perceptions of usefulness](#); Neil Selwyn, Stephen Gorard; The Internet and Higher Education, Vol. 28, January 2016, Стр. 28-34

¹⁰¹ Сањица Фалетар Танацковић, Ања Ђурђевић, Борис Бадулин. Википедија у академском окружењу: ставови и искуства студената и наставника; Свеучилиште Ј. Ј. Штросмајера у Осијеку, Филозофски факултет, Одсек за информацијске знаности. Либелариум, бр. 2, свезак 8 (2015); стр. 161-199

сугласност о истинитости чињеница – може да доведе до емоционално оптерећујуће конфузије која доводи до неповерења и поткопава заједничку перцепцију чињеничних истина.

Да парафразирамо запажање Хане Арент о обмани¹⁰², циљ онога што се данас назива дезинформацијама и неистинама није да људи поверују у њих, већ да оне постану подједнако прихватљиве као и стварне, чињеничне истине.¹⁰³

- Анализа политичке писмености међу хрватским матурантима је илустративан пример који показује колико дуготрајно излагање дезинформацијама може довести до конфузије. Узастопна истраживања, спроведена 2009, 2015. и 2021. године, показала су да више од половине испитаника није било сигурно да ли је НДХ била фашистичка држава (48,5% у 2015. години, 53% у 2021.).¹⁰⁴ Резултати су доследно показали значајну и повећану конфузију међу испитаницима, чак и када је реч о чињеничним истинама које су потврђене широким научним консензусом.¹⁰⁵

Док таква висок ниво несигурности одражава друштвено–политичку поларизацију у хрватском друштву, она се може приписати и утицају дезинформација и теорија завере које годинама круже у јавном дискурсу.

	2015. Слажем се	2015. Нити се слажем нити се не слажем	2021. Слажем се	2021. Нити се слажем нити се не слажем
НДХ ЈЕ БИЛА ФАШИСТИЧКА ТВОРЕВИНА	28,5%	48,6%	31,3%	53%
Доношење одлука ЕУ-а угрожава суверенитет Хрватске	23%	46%	-	-
УСТАШЕ СУ СЕ БОРИЛЕ ЗА ХРВАТСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ИНТЕРЕСЕ	-	-	30,1%	43,6%

Ова истраживања нису директно повезана ни са једним чланком на Википедији на хрватском језику, а Хр.ВП није ни у ком случају била једини нити главни извор десничарских наратива у периоду који је њима обухваћен. Међутим, посматране заједно, ове студије недвосмислено указују на постојање повезаности између збуњености и дезинформације.

По мишљењу аутора, ти резултати, иако нису узрочно-последично повезани, упућују на исте закључке: а) потпуна поновна усклађеност Википедије на хрватском језику важна је не само за њену сопствену заједницу, већ и за шире друштво које се све више ослања на њену чињеничну тачност и неутралност у процесу изградње заједничке перцепције реалности; и б) када извор који се сматра универзално поузданим паралелно представља ревизионизам и научно

¹⁰² „Ако вас сви увек лажу, последица тога није да поверујете у те лажи, већ да нико више ни у шта не верује.” Хана Арент, Истина и Политика; есеј објављен у магазину Њујоркер, 17. фебруар 1967. <http://archives.newyorker.com/?i=1967-02-25#folio=048>.

¹⁰³ Чињенична истина, према дефиницији Хане Арент у есеју „Истина и политика”: „Најважнији елемент чињеничне истине је да њена супротност није ни грешка ни илузија, па чак ни мишљење, јер ниједно од њих не одражава личну истину, већ намерну обману или лаж.” Њујоркер, 25. фебруар, 1967 стр. 49

¹⁰⁴ Истраживање су заједнички спровели ГОНГ, загребачки Институт за друштвена истраживања, Универзитети у Загребу и Ријечи и Центар за студије југоисточне Европе на Универзитету у Грацу

¹⁰⁵ Комплетни резултати доступни на ГОНГ веб-сајту [Politicka pismenost učenika ca završnih razreda srednjih škola](http://politicka.pismenost.ucenika.ca/završnih.razreda.srednjih.skola)

потврђене чињенице, то може и хоће да доведе до генерализованог осећања несигурности и општег стања збуњености.

ЕМОЦИОНАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

- Дезинформација се дефинише као нетачна или обмањујућа информација која се шири с намером довођења у заблуду.¹⁰⁶ Међутим, ова дефиниција обично занемарује један од кључних аспеката тог феномена и један од његових најважнијих циљева: негативни емоционални одговор примаоца. Сврха дезинформације је да проузрокује снажну емоцију – осећај беса, очаја или беспомоћности – али и осећај припадности одређеној групи.¹⁰⁷ То је такође *гориво које покреће теорије завере*.¹⁰⁸
- Дезинформације и теорије завере деле две важне карактеристике: оне су *емоционалне*, с обзиром да су узроковане негативним осећањима, а не рационалним промишљањима, и оне су *социјалне*, с обзиром да су уско повезане с психолошком мотивацијом која оснажује сукоб с Другим.¹⁰⁹
- Дезинформација је готово увек контекстуализована и обликована тако да замагли аналитичко мишљење и избегне деконструкцију кроз покретање емоционалне реакције.
- Недавна историја је више пута показала да теорије завере и дезинформације које их подстичу могу да угрозе чак и напредне демократије. Међутим, важно је напоменути да су пост-конфликтна друштва и она која су оптерећена системском корупцијом значајно осетљивија на њихов токсични утицај.
- Чини се да се дезинформације уочене у неким чланцима Википедије на хрватском и српском језику, прегледаним током ове процене, поклапају не само порукама политичких странака и ултраконзервативних група за притисак, које заједно колоквијално називамо радикалном десницом, већ и са темама популарних митова и теорија завере.¹¹⁰

ПАЖЊА МЕДИЈА

„Ако хрватска Википедија тврди да су Пољаци починили геноцид над Нијемцима, који су потом напали Пољску ради спрјечавања даљњег истребљења њихових етничких

¹⁰⁶ DISINFORMATION | meaning in the Cambridge English Dictionary

¹⁰⁷ Kate Starbird. Disinformation as collaborative work: Surfacing the participatory nature of strategic information operations. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction. 2019.

¹⁰⁸ Viren Swami, Martin Voracek, Stefan Stieger, Ulrich S Tran, Adrian Furnham; Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. Randomised control study; <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25217762/>

¹⁰⁹ Jan-Willem van Prooijen, Karen M. Douglas, Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain; European Journal of Social Psychology, August 2018

¹¹⁰ Boban Petrović, Janko Međedović, Olivera Radović, Sanja Radetić Lovrić, Conspiracy Mentality in Post-Conflict Societies: Relations With the Ethos of Conflict and Readiness for Reconciliation; Europe's Journal of Psychology 2019, Vol. 15(1), 59–81 <https://ejop.psychopen.eu/>

припадника, и да је то био повод за избијање Другог свјетског рата, тада се ту више не ради о слободи говора.”

Миљенко Јерговић, Јутарњи лист. Ауторски коментар објављен 27. марта 2018. ^{111 112}

- „Необични случај хрватске Википедије”¹¹³ био је предмет интензивне пажње медија у Хрватској, Босни и Херцеговини и Србији. Вести, приче, ставови и аналитички текстови, објављени у медијима између 2012. и 2019. године, указали су на различите примере историјског негационизма¹¹⁴, националистичке пристрасности и/или дезинформација широм Википедије на хрватском језику.¹¹⁵
У недвосмисленој референци на бројне чланке који су покушали да ублаже улогу НДХ, хрватске фиктивне нацистичке државе, локални пројекат Википедије је описан као „Нацистичка Википедија” или „НДХ-педиа”.^{116 117}
Ставови изражени у водећим хрватским и регионалним медијима нису остављали сумњу да је ситуација на Хр.ВП-у нанела озбиљну штету репутацији Википедије.
У 2013. години, медијски извештаји испровоцирали су тадашњег министара за науку и образовање да упозори студенте и школарце да не користе хрватску верзију интернет енциклопедије.
- С друге стране, портали блиски радикално десним политичким групама жестоко су бранили хисторијски ревизионизам и наративе који су представљени у неким од најспорнијих чланака на Википедији на хрватском језику. Текстови објављени на овим порталима тврдили су да су оспорени чланци, у ствари, открили чињенице које су биле намерно скриване од јавности и понудили јединствену перспективу дуге хрватске борбе за независност.
- Године 2021., сви водећи медији су опширно известили да је пројект на хрватском језику почео да се обнавља и да нове верзије важних чланака више не садрже ревизионистичке садржаје.¹¹⁸
¹¹⁹ Десно оријентисани медијски портали такође су известили о недавним променама, коментаришући их као цензуру и повратак титоизма. ^{120 121}

¹¹¹ Чланак о Гдањску на Хр.ВП из 2018: <https://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Gdanjsk&diff=5055384&oldid=4922242>

¹¹² Јутарњи лист: [НАЦИ ВИКИПЕДИЈА И ХИТЛЕРОВ НАПАД НА ПОЉСКУ Како је могуће да се у хрв. Википедији нађе теза да је Хитлер Пољску напао због геноцида над Нијемцима](#)

¹¹³ Референца на наслов ауторског коментара о проблемима на Хр.ВП објављеном на порталу Wikipedia Signpost. https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikipedia_Signpost/2019-08-30/Opinion

¹¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Historical_negationism

¹¹⁵ Јутарњи лист: ['НДХ НИЈЕ БИЛА ТОТАЛИТАРНА, А ЖРТВЕ У ЈАСЕНОВЦУ ПОБИЛИ СУ ПАРТИЗАНИ' Десничари преузели уређивање хрватске Википедије](#)

¹¹⁶ Портал Новости: [Ендехапедија](#)

¹¹⁷ Balkan Insight: <https://balkaninsight.com/2018/03/26/how-croatian-wikipedia-made-a-concentration-camp-disappear-03-23-2018/>

¹¹⁸ Јутарњи лист: [Кубурин пад: Добио је глобалну контролу, а његови се сљедбеници, сада без вође, повлаче](#)

¹¹⁹ Индекс.хр: [\[Индекс\] „Хрватска Википедија коначно престаје бити усташко ругло”](#)

¹²⁰ <https://www.hkv.hr/vijesti/jugo-ostavtina/35829-hrvatsku-wikipediju-preuzela-grupa-disidenata.html>

¹²¹ <https://narod.hr/svijet/suosnivac-wikipedije-pokrece-alternativnu-platformu-zbog-njenog-ostrog-skretanja-ulijevo>

ХРВАТСКА И ЈУГОСЛАВИЈА; КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Следећи историјски преглед је намењен искључиво контекстуализацији важних наратива који се појављују у чланцима на Википедији на хрватском језику у којима су чињенична тачност и неутралност биле оспорене током ове процене, и у бројним добро документованим случајевима који су пријављени у РФЦ и у медијима. Хисторијски догађаји поменути у овом прегледу изабрани су због свог значаја и релевантности и у великој мери су одређени темама чланака на Хр.ВП-у који су анализирани у склопу овог извештаја.

- Република Хрватска је земља у Југоисточној Еуроци на источној обали Јадранског мора. Њена историја је често била турбулентна и обележена тежњом за повратком давно изгубљене самосталности. Хрватска је од самосталне краљевине постала део Хабсбуршке и Аустро-Угарске Монархије, а затим један од оснивача Државе Словенаца, Хрвата и Срба / [Краљевине Југославије](#) и [Социјалистичке Федеративне Републике Југославије \(СФРЈ\)](#) под водством Комунистичке партије. Године 1991. стекла је независност чином одцепљења од СФРЈ-а и накнадног рата за независност 1991.– 1995.
- Злосрећна Краљевина Југославија је од самог оснивања, након Првог светског рата (1914.–1918.), била погођена политичком нестабилношћу коју су донели супротстављени вектори утицаја у којима се визија српске политичке елите о јединственој држави сукобила с тежњом Хрватске елите за већом политичком и територијалном аутономијом.
- Подривена слабим институцијама и ауторитарном влашћу краљевске династије, дисфункционална парламентарна демократија Краљевине није била способна да произведе одрживо политичко решење за супротстављене национализме. До 1929. држава је и формално постала диктатура.¹²² Атентат на југословенског краља од стране екстремних националиста 1934. године,¹²³ у којем су усташе играле важну улогу, осујетио је демократске реформе и додатно распирио пламен националистичког сепаратизма. Када су силе Осовине нападе 1941. године, земља је већ била буре барута.
- Исти темељни сукоб између етничких националиста и сличан недостатак демократских инструмената за његово решавање постаће гласник смрти за југословенску федерацију насталу након Другог светског рата, која се распала 1991. године, након низа катастрофалних неуспеха да се поновно успостави као демократска вишенационална држава. То је довело до трагичног грађанског рата чије се последице још увек осјећају у читавом региону.
- Након напада сила Осовине, Усташе, фашистичка организација предвођена Антоном Павелићем, прогласила је Независну Државу Хрватску (НДХ) – фиктивну нацистичку државу коју су подупрле нацистичка Немачка и Фашистичка Италија.
- Питање независности те краткотрајне творевине и њеног положаја у националној историји претворили су се у једно од најспорнијих питања у савременом хрватском друштву. Покушај да се

¹²² [6 January Dictatorship](#) (Ен.ВП; Шестојануарска диктатура)

¹²³ [Југослав регенцу](#) (Ен.ВП; Југословенско намесништво)

она представи као аутентични део дугогодишње хрватске тежње за самосталношћу битан је део митова и теорија завере које пропагира радикална десница.^{124 125}

- Полу-аутономна парламентарна држава водила је мрежу концентрацијских логора у којима је систематски поубијала више од сто хиљада својих грађана – Срба, Јевреја, Рома и политичких противника. Према савременим историчарима, био је то један од најубитачнијих режима 20. века.¹²⁶
- Антифашистички покрет отпора довео је до стварања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), вишенационалне федерације коју су предводили Комунистичка партија и Јосип Броз Тито, доживотни председник државе. Хрватска је била један од оснивача СФРЈ и једна од њених шест савезних република. То антифашистичко наслеђе изричито се признаје у Уставу Хрватске као једно од упоришта њене независности.
- Хрватска је 1991. године прогласила независност након формалног отцепљења од СФРЈ. Том су се чину успротивили етнички Срби, чије су снаге уз подршку режима Слободана Милошевића у Србији, искористиле ватрену моћ Југословенске армије за поделу територије и успостављање [самопроглашене парламентарне државе](#). Хрватски рат за независност завршен је 1995. године, након што су две војне операције^{127 128} поновно успоставиле државни суверенитет.
- Рат у Хрватској однео је 22,000 живота, прогнао и раселио стотине хиљада људи и уништио привреду.¹²⁹ Међународни суд за ратне злочине у бившој Југославији (ИКТЈ) донео је низ пресуда против српских војних и политичких званичника за злочине против човечности почињене за време сукоба. Суд је истражио и пренео локалном правосудју неколико истакнутих случајева против хрватских политичких и војних званичника. Хрватски официри, који су командовали операцијама којима је окончан рат, били су предмет истраге и суђења пред ИКТЈ, а касније су ослобођени. Рат који је трајао од 1991. до 1995. године често је предмет националистичких тумачења и још увек узрокује политичке трзавице између Србије и Хрватске.
- Још од првих вишестраначких избора одржаних 1991. године, хрватском политичком сценом доминирају снажни десни центар и националистичка Хрватска демократска заједница (ХДЗ). Странка, која делимично потиче из антикомунистичке и католичко-конзервативне хрватске дијаспоре, држала је премијерску функцију у 10 од 12 влада од 1991. Захваљујући традиционално снажној гравитацијској привлачности којом је кооптирао и умерене конзервативце и загрижене националисте, ХДЗ је успешно пребродио изборне изазове и издржао удар растуће популистичке деснице. Од 2012. до 2014. године, странка је, заједно са неколико високих функционера, укључујући и бившег премијера, изведена пред суд и осуђена за високу корупцију.¹³⁰

¹²⁴ David Bruce Macdonald. *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*. Manchester University Press 2002. Стр. 138-145

¹²⁵ Nebojša Blanuša; *Internal Memory Divided: Conspiratorial Thinking, Ideological and Historical Cleavages in Croatia. Lessons for Europe*; Fakultet političkih znanosti Univerzitet u Zagrebu.

¹²⁶ Историчар Стенли Џ. Пејн тврди да су директна и индиректна убиства од стране НДХ била „изванредни масовни злочин“, који је, у пропорционалним размерама, надмашио све друге европске режиме осим Хитлеровог Трећег Рајха. https://en.wikipedia.org/wiki/Independent_State_of_Croatia#Genocide_policies Независна Држава Хрватска

¹²⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Flash

¹²⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Storm/ (Ен.ВП; Операција Олуја)

¹²⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Yugoslav_Wars#:~:text=The War in Croatia left,24%2C905 Serbs%2C and 7%2C788 Croats. (Жртве рата у Хрватској)

¹³⁰ ББЦ: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26533990>

- Упркос препрекама и проблемима са системском корупцијом и медијским слободама, како је описано у извештајима међународних надзорних тела¹³¹ и европских институција (ниво корупције и слобода медија су нешто бољи него у регији бивше Југославије, али лошији него у напредним европским демократијама), Хрватска је данас консолидована демократија са динамичном политичком сценом, снажним грађанским друштвом и државном администрацијом која је у стању да организује слободне, фер и конкурентне изборе. У 2009. години, Хрватска се придружила НАТО-у, а 2013. постала је 28. чланица Европске уније.

¹³¹ <https://freedomhouse.org/country/croatia/freedom-world/2019/> Freedom House: Хрватска; Извештај о слободи у свету 2019.

Основне информације у чланцима о осуђеним ратним злочинцима

ЕН

ХР

СР

СХ

ФР

ДЕ

ЕС

<p>Слободан Праљак (...) био је босанско-хрватски генерал који је служио у Хрватској војсци и Хрватском вијећу одбране, војсци Хрватске Републике Херцег-Босне, између 1992. и 1995. године. Праљак је 2017. проглашен кривим од стране Међународног казненог суда за бившу Југославију (ИКТЈ) због кршења закона о рату, злочина против човечности и кршења Женевских конвенција током рата у Хрватској и Босни.</p>	<p>Слободан Праљак (...) био је хрватски филозоф, социолог, филмски режисер и војни заповедник, генерал пуковник Хрватске војске и Хрватског вијећа одбране. Био је представник Министарства одбране Републике Хрватске у Хрватској Републици Херцег-Босни и Хрватском вијећу одбране (ХВО) и заповједник стожера ХВО-а 1993. Осудио га је Међународни суд за ратне злочине у бившој Југославији. Слободан Праљак прекинуо је изрицање другоступањске пресуде испијањем отрова из бочице у судници Хашког суда за ратне злочине, рекавши да није крив.</p>	<p>Слободан Праљак (...) био је хрватски филмски режисер, политичар, војни званичник и осуђени ратни злочинац, познат по томе што је имао функцију генерала Хрватске војске током рата у Хрватској, а затим генерала Хрватског вијећа одбране (ХВО) у сукобу између Хрвата и Бошњака када су снаге под његовом командом срушиле Стари мост у Мостару 1993. године.</p>	<p>Слободан Праљак (...) био је хрватски филмски режисер, политичар, војни званичник и осуђени ратни злочинац, познат по томе што је имао функцију генерала Хрватске војске током рата у Хрватској, а затим генерала Хрватског вијећа одбране (ХВО) у сукобу између Хрвата и Бошњака када су снаге под његовом командом срушиле Стари мост у Мостару 1993. године.</p>	<p>Слободан Праљак, (...) био је босанско-хрватски писац, режисер, званичник и политичар. Осуђен је од стране Међународног казненог суда за бившу Југославију за злочине против човечности и ратне злочине. Починио је самоубиство при изрицању пресуде којом је потврђена његова пресуда по жалби.</p>	<p>Слободан Праљак (...) био је хрватски режисер и војни вођа током ратова у Хрватској и Босни. Међународни казнени суд за бившу Југославију (ИКТЈ) оптужио га је за учешће у неколико ратних злочина током обављања функције генерала Хрватског вијећа одбране (ХВО). 2004. године доведен је пред суд, а 2013. и 2017. године осуђен је као ратни злочинац у првом и другом степену на 20 година затвора, што је избегао тако што је починио јавно самоубиство у судници.</p>	<p>Слободан Праљак (...) био је босанско-хрватски политичар, инжењер и војни официр који се истакао током рата у Босни, који је био део ратова у Југославији. Био је један од шест оптуженика које је оптужио Међународни казнени суд за бившу Југославију (ИКТЈ) у вези с ратним злочинима који су почињени у надлежности Хрватске Републике Херцег-Босне. Починио је самоубиство испијањем цијанида током седнице на којој је суд потврдио његову пресуду на 20 година затвора.</p>
--	---	--	--	--	--	--

Бруно Стојић (...) је босанско-хрватски политичар **осуђен од стране Међународног казненог суда за бившу Југославију (ИКТЈ)**. Његов судски процес, уз суделовање пет ко-оптужених босанско-хрватских политичара који су деловали у ентитету Хрватске Републике Херцег-Босне током рата, завршио је тако што је он проглашен кривим и осуђен на 20 година затвора.

Бруно Стојић (...), хрватски политичар из Босне и Херцеговине. Године 1992., Мате Бобан именовao га је заповедником стожера Хрватског вијећа обране. Године 1993., пребачен је у Уред за производњу оружја и војне опреме.

НИЈЕ ДОСТУПНО

НИЈЕ ДОСТУПНО

НИЈЕ ДОСТУПНО

Бруно Стојић (...) је босанско-хрватски политичар. Током рата у Босни имао је виши политички положај министра одбране у самопроглашеној Хрватској Републици Херцег-Босни. **Након рата је, заједно с осталим вођама ентитета, оптужен од стране Међународног казненог суда за бившу Југославију за разне ратне злочине, укључујући злочине против човечности, а осуђен је 2013. на 20 година затвора.**

<p>Тихомир Блашкић (...) је пензионисани генерал Хрватског вијећа обране (ХВО) који је служио током рата у Босни и рата између Хрвата и Бошњака.</p> <p>Међународни казнени суд за бившу Југославију (ИКТЈ) оптужио га је за ратне злочине, а 2000. осуђен је на 45 година затвора. У јуну 2004., ИКТЈ је по жалби утврдио да не постоји његова командна одговорност у већини оптужби, стога је његова казна смањена на девет година затвора.</p>	<p>Тихомир Блашкић (...) бивши је генерал Хрватског вијећа обране (прије рата, он је био часник у Југославенској армији (ЈНА)). Дипломирао је на Војној академији у Београду 1983., а 2008. магистрирао на Факултету електротехнике и рачунарства у Загребу. Био је капетан у ЈНА. Отишао је из ЈНА 12. коловоза 1991. на почетку српске агресије на Републику Хрватску и Босну и Херцеговину, и придружио се ХВ-у и ХВО-у. Дана 27. липња 1992. именован је за команданта ХВО-а у Оперативној зони Средње Босне. Имао је чин пуковника.</p>	<p>Тихомир Блашкић, познат и као Тихофил, (...) био је командант штаба ХВО-а у Мостару, а за злочине почињене током рата у БиХ, Хашки га је суд осудио на неколико година затвора.</p>	<p>Тихомир Блашкић (...) Генерал Хрватског вијећа обране (предратни официр ЈНА). Међународни казнени суд за бившу Југославију (ИКТЈ) осудио га је на девет година затвора због ратних злочина у Лашванској долини током сукоба Хрвата и Бошњака.</p>	<p>Тихомир Блашкић (...) бивши је хрватски генерал из Босне и Херцеговине осуђен за ратне злочине. Од 1992. до 1994., био је заповедник хрватских снага у средњој Босни, а посебно током сукоба Хрвата и Бошњака. Године 1994. постао је генерал, а 1995. инспектор обране Генералског збора Хрватске војске (ХВ).</p>	<p>Тихомир Блашкић (...) био је заповедник (од 1994. генерал) Хрватског вијећа обране ХВО-а од 1992. до 1995. године.</p> <p>Блашкић је заповедао ХВО-ом у Лашванској долини у средњој Босни, гдје су углавном живели Бошњаци и Хрвати. Између маја 1992. и јануара 1993. порасле су напетости између те две заједнице. У априлу 1993., хрватске оружане снаге на челу с Блашкићем нападе су разне бошњачке заједнице у долини.</p>	<p>Тихомир Блашкић (...) био је босанско-хрватски војни званичник Хрватског вијећа обране, који је осуђен од стране Међународног казног суда за бившу Југославију за ратне злочине.</p>
--	--	---	---	---	---	--

Ратко Младић (...) је осуђени ратни злочинац и босанско-српски генерал пуковник који је предводио војску Републике Српске (ВРС) током ратова у Југославији. Године 2017. проглашен је кривим од стране Међународног казненог суда за бившу Југославију (ИКТЈ) због ратних злочина, злочина против човечности и геноцида.

Ратко Младић (...) је осуђени ратни злочинац који је командовао југословенским снагама у Хрватској, а касније и српским снагама у Босни и Херцеговини од 1992. до 1995. године. Жупанијски суд у Задру осудио га је у одсутности на 20 година затвора за ратне злочине. 26. свибња 2011. ухапшен је у селу Лазарево у близини Зрењанина.

Међународни казнени суд за бившу Југославију осудио је Ратка Младића на доживотну казну затвора за геноцид (две тачке оптужнице), злочине против човечности (пет тачака оптужнице) и ратне злочине (четири тачке оптужнице) у првостепеној пресуди

Ратко Младић (...) је српски генерал, командант Главног штаба војске Републике Српске (1992. – 1995.) и један од српских вођа и један од српских вођа током распада Југославије. За вријеме ратних сукоба у Хрватској и Босни и Херцеговини, командовао је низом кључних војних операција. Младић је прво распоређен у трећу армијску област 27. септембра 1965, у гарнизон у Скопљу, гдје је са чином потпоручника командовао водом 89. пјешадијског пука. Чин потпуковника добија 25. децембра 1980. у Одјељењу за оперативну наставу у команди гарнизона Скопље.

Ратко Младић (...) југословенски и босански генерал. Од 1991. до 1995., играо је важну улогу у ратовима у Хрватској и Босни и Херцеговини. У потоњем је био заповедник војске Републике Српске у БиХ.

ИКТЈ га је оптужио за одговорност за масакр у Сребреници 1995. године, као и за друге ратне злочине између 1992. и 1995. године, због чега је 22. децембра 2017. осуђен на доживотну казну затвора. Био је у бекству од 1995. до 2011. године.

Ратко Младић (...) био је командант главног штаба војске босанске Републике Српске (ВРС) у рату у Босни 1992. – 1995. Медији га називају „крвник Балкана”.

Након 15 година бекства, српска полиција га је ухапсила у Лазареву (Војводина, Србија). Изручен је Хагу пет дана касније како би се појавио пред Међународним казним судом за бившу Југославију; његово је хапшење био предуслов за интеграцију Србије у ЕУ. ИКТЈ га је 22. децембра 2017. осудио за геноцид, злочине против човечности и кршење закона или обичаја рата.

Ратко Младић (...) је бивши босанско-српски генерал и осуђени ратни злочинац који је од 1992. до 1996. имао функцију команданта главног штаба војске Републике Српске.

Осуђен је за бројне ратне злочине и злочине против човечности током рата у Босни, укључујући готово четворогодишњу опсаду Сарајева и масакр у Сребреници починен у јулу 1995. где је убијено више од 8000 босанских мушкараца и младића. Младић је оптужен пред Међународним казним судом за бившу Југославију (ИКТЈ) од 1995. за геноцид над Бошњацима који је планирао у сарадњи с Радованом Караџићем.

Ратко Младић (...) је бивши командант главног штаба војске Републике Српске (ВРС) за време рата у Босни између 1992. и 1995. године.

Рођен је за време Другог светског рата и одгојен у атмосфери рата и националистичких тежњи. Човек са снажном личношћу, под утицајем убиства свог оца током светског сукоба и самоубиства своје 23-годишње кћери 1994. године, придружио се веома младој Југословенској народној армији, а његова је каријера имала невероватан узлет.

1996. године, заједно с осталим вођама босанских Срба оптужен је за ратне злочине и геноцид од стране Међународног казненог суда за

22. децембра 2017.,
које је починио у
својству највише
рангираног генерала
у војсци Републике
Српске ради
успоставе Републике
Српске.

бившу Југославију
(ИКТЈ) у Хагу због
опсаде Сарајева у
којој је живот
изгубило више од
10.000 људи те због
масакра у
Сребреници у којем је
више од 7.000
босанских мушкараца
и дечака убијено 11.
српња 1995., што је
највећи масовни
покољ у Европи од
Другог светског рата.

Додатак

1 Евиденција Захтева за мишљење (РФЦ) прегледаних током ове оцене

- 1 [https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia - User Suradnik13 - blocking and deleting](https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia_-_User_Suradnik13_-_blocking_and_deleting) (2008.)
- 2 [https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia - User:Dalibor Bosits case](https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia_-_User:Dalibor_Bosits_case) (2009.)
- 3 [https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia-misuse of admin tools by User:Kubura](https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Croatian_Wikipedia-misuse_of_admin_tools_by_User:Kubura) (2010.)
- 4 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia (2013.)
- 5 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence (2013.)
- 6 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Content (2013.)
- 7 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Conduct (2013.)
- 8 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Hard_line_nationalism_on_the_Croatian_Wikipedia (2015.)
- 9 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Administrator_abuse_on_the_Croatian_Wikipedia (2016.)
- 10 [https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Consistency_and_bias_across_different_language_Wikipedias_\(Holocaust_example\)](https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Consistency_and_bias_across_different_language_Wikipedias_(Holocaust_example)) (2017.)
- 11 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Site-wide_administrator_abuse_and_WP:PILLARS_violations_on_the_Croatian_Wikipedia (2019.)
- 12 https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/Global_ban_for_Kubura (2020.)

2 Списак чланака прегледаних током ове оцене

НАПОМЕНЕ:

- Све везе упућују на тренутне верзије чланака на Хр.ВП, осим ако није другачије назначено.
- Сваки прегледани чланак је због промена у садржају компаративно анализиран кроз временски оквир који обухвата период између јануара 2013. и априла 2021. Поред тога, сваки чланак је упоређен са одговарајућим верзијама на енглеском, француском, шпанском, немачком, српскохрватском, српском и босанском језику (ако су верзије на тим језицима биле доступне).
- Недавне промене у заједници Хр.ВП довеле су до брисања појединих чланака који су били прегледани током ове евалуације.

Тема: Други светски рат**Напомене**

- 1 [Nezavisna drzava Hrvatska](#)
- 2 [Vlada Nezavisne Države Hrvatske – Wikipedija](#)
- 3 [Ante Pavelić – Wikipedija](#)
- 4 [Ustaška nadzorna služba – Wikipedija](#)
- 5 [Ustaška obrana – Wikipedija](#)
- 6 [Oružništvo \(NDH\)](#) (Верзија2020)
- 7 [Crna Legija](#) (Верзија2020)
- 8 [Ustaški sabirni logori – Wikipedija](#)
- 9 [Sabirni logor Stara Gradiška](#) (Верзија2020)
- 10 [Koncentracijski logor Jasenovac](#) (Верзија2020)
- 11 [Mile Budak – Wikipedija](#)
- 12 [Andrija Artuković – Wikipedija](#)
- 13 [Eugen Dido Kvaternik – Wikipedija](#)
- 14 [Ivo Rojnica](#) (Верзија2020)
- 15 [Dinko Šakić](#) (Верзија2020)
- 16 [Rafael Boban](#) (Верзија2019)
- 17 [Miroslav Filipović](#) (Верзија2021)
- 18 [Jure Francetić](#) (Верзија2019)
- 19 [Josip Frank](#) (Верзија2020))
- 20 [Ustaške djevojke](#) Само на хрватском
- 21 [Ženska loza ustaškog pokreta](#) Само на хрватском
- 22 [Hrvatski narodni otpor](#)
- 23 [Miro Barešić](#) (Верзија2020)

24	Rudolf Prskalo – Wikipedija	
25	Bleiburška tragedija (Верзија2020)	
26	Svibanjska katastrofa (Верзија2021)	Само на хрватском
27	Pokolj na Kočevskom Rogu – Wikipedija	
28	Hrvatski hercegovački Blajburg	Само на хрватском
29	Križni put (1945.)	
30	Ante Beljo – Wikipedija	
31	Srbi u NDH (Верзија 2020)	Само на хрватском
32	Srbi u NDH: Broj žrtava (Верзија 2020)	ЕН, ФР, ДЕ, ЕС, СР имају посебан чланак – „Геноцид над Србима у НДХ“
33	Holokaust u NDH (Верзија 2020)	
34	Christophe Dolbeau	
35	Društvo za istraživanje trostrukog logora Jasenovac	Само на хрватском
36	Jasenovački mit	Само на хрватском
37	Igor Vukić – Wikipedija	Хрватски новинар; негатор Јасеновца
38	Ante Periša – Wikipedija	Хрватски филозоф; секретар Друштва за истраживање троструког логора Јасеновац
39	Stjepan Razum (Верзија 2019)	Председник Друштва за истраживање троструког логора Јасеновац
40	Roman Leljak (Верзија 2019)	
41	Huda Jama	
42	Hrvatski oslobodilački pokret (Верзија 2020)	ХОП је наследник усташког покрета
43	Hrvatska (Buenos Aires)	Часопис хрватске дијаспоре (Аргентина)
44	Nezavisna Država Hrvatska (Toronto)	Часопис хрватске дијаспоре (Канада)
45	Ivan Alilović (Верзија 2020)	Хрватски књижевни историчар; тренутни

лидер ХОП-а

Тема: Југославија

Напомене

46 [Josip Broz Tito – Wikipedija](#)

47 [Jugokomunistička propaganda](#)

Чланак обрисан априла 2021

48 [Jugoslavenski komunistički zločini nakon završetka Drugog svjetskog rata](#) (Верзија 2020)

49 [Titoizam](#) (Верзија 2020)

50 [Jugokomunizam – Wikipedija](#)

51 [Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije – Wikipedija](#)

Тема: Рат у Југославији

Напомене

52 [Pokolj u Lovasu](#)

53 [Mostar – Wikipedija](#)

54 [Stari most u Mostaru](#) (Верзија 2020);

55 [Bošnjačko-hrvatski sukob: Dolina Lašve](#) (Верзија 2020)

56 [Hrvatska Republika Herceg-Bosna – Wikipedija](#)

57 [Vitez \(BiH\) – Wikipedija](#)

58 [Široki Brijeg – Wikipedija](#)

59 [Ljubuški – Wikipedija](#)

60 [Bosanskohercegovački Hrvati u ratu u Bosni i Hercegovini – Wikipedija](#)

Само на хрватском

61 [Bošnjačko-hrvatski sukob – Wikipedija](#)

62 [Logor Dretelj – Wikipedija](#)

63 [Hrvatske obrambene snage – Wikipedija](#)

64 [IX. bojna "Rafael vitez Boban" – Wikipedija](#)

65 [Pokolj u Ahmićima – Wikipedija](#)

66 [Pokolj u Gospiću](#)

- 67 [Pokolj u Tovarniku 22. rujna 1991. – Wikipedia \(wikipedia.org\)](#)
- 68 [Масакр у Сребреници — Википедија](#) (Ср.ВП)
- 69 [Operacija Lukavac 93 — Википедија, slobodna enciklopedija](#)
(Ср.ВП чланак)
- 70 [Operacija Krivaja](#) (Ср.ВП чланак)
- 71 [Lov na Gotovinu](#)
- 72 [Bruno Stojić – Wikipedia](#)
- 73 [Tihomir Blaškić](#) (Верзија 2020)
- 74 [Dario Kordić](#)
- 75 [Jadranko Prlić](#)
- 76 [Milivoj Petković](#)
- 77 [Mladen Naletilić Tuta](#) (Верзија 2020)
- 78 [Slobodan Praljak](#) (Верзија 2020)
- 79 [Valentin Ćorić](#) (Верзија 2020)
- 80 [Dragoljub Ojdanić](#) (Ср.ВП чланак)
- 81 [Duško Tadić](#) (Нр.ВП чланак)
- 82 [Goran Jelisić](#) (Ср.ВП чланак)
- 83 [Ljubisa Beara](#) (Ср.ВП чланак)
- 84 [Milan Lukić](#) (Ср.ВП чланак)
- 85 [Milan Martić](#) (Ср.ВП чланак)
- 86 [Milan Babić](#) (Ср.ВП чланак)
- 87 [Mile Mrkšić](#) (Ср.ВП чланак)
- 88 [Milomir Stakić](#) (Ср.ВП чланак)
- 89 [Momčilo Krajišnik](#) (Ср.ВП чланак)
- 90 [Nebojša Pavković](#) (Ср.ВП чланак)

- 91 [Nikola Šainović](#) (Ср.ВП чланак)
- 92 [Radislav Krstić](#) (Ср.ВП чланак)
- 93 [Radoslav Brdjanin](#) (Ср.ВП чланак)
- 94 [Radovan Karadžić](#) (Ср.ВП чланак)
- 95 [Ratko Mladić](#) (Ср.ВП чланак)
- 96 [Sredoje Lukić](#) (Ср.ВП чланак)
- 97 [Sreten Lukić](#) (Ср.ВП чланак)
- 98 [Stanislav Galić](#) (Ср.ВП чланак)
- 99 [Stojan Župljanin](#) (Ср.ВП чланак)
- 100 [Veselin Šljivančanin](#) (Ср.ВП чланак)
- 101 [Vinko Pandurević](#) (Ср.ВП чланак)
- 102 [Vojislav Šešelj](#) (Ср.ВП чланак)
- 103 [Vujadin Popović](#) (Ср.ВП чланак)
- 104 [Zdravko Tolimir](#) (Ср.ВП чланак)

Друге националистичке / десничарске теме

Напомене

- 105 [Hrvatska šutnja](#) (Верзија 2020)
- 106 [Hrvatska stranka prava \(1919.\)](#)
- 107 [Čista stranka prava – Wikipedija](#)
- 108 [Stranka prava – Wikipedija](#)
- 109 [Ante Starčević – Wikipedija](#)
- 110 [Hrvatsko kulturno vijeće – Wikipedija](#)
- 111 [Studia croatica – Wikipedija](#)
- 112 [Hrvatski tjednik \(Zagreb\) – Wikipedija](#)
- 113 [Hrvatsko nacionalno etičko sudište – Wikipedija](#)

Само на хрватском

114	Za dom – Wikipedija	
115	Hrvatski istinski preporod – Wikipedija	
116	Rashrvaćivanje (Верзија 2020)	Само на хрватском
117	Detuđmanizacija – Wikipedija	Само на хрватском
118	Jugokomunizam – Wikipedija	Само на хрватском
119	Istospolna seksualnost	Само на хрватском; Страница обрисана маја 2021
120	Homoseksualnost – Wikipedija	
121	Istospolni brak – Wikipedija	
122	Pobačaj (Верзија 2020)	
123	Katolički pogled na pobačaj – Wikipedija	
124	Katolički pogled na kontracepciju – Wikipedija (Верзија 2013)	Само на хрватском
125	Katolički pogled na umjetnu oplodnju	Само на хрватском
126	Antirodni pokret (Верзија 2019)	Садржина чланка „Родна идеологија“
127	Dženderist – Wikipedija	
128	Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji – Wikipedija	
129	Vesna Pusić (Верзија 2019)	
130	Slavko Goldstein – Wikipedija	
131	Ivo Goldstein (Верзија 2021)	
132	Dubravka Ugrešić (Верзија 2018)	
133	Žarko Puhovski	
134	Propaganda (Верзија 2020)	
135	Dezinformacija (Ср.ВП чланак)	
136	Gdanjsk (Верзија 2018)	
137	Antifašizam – Wikipedija	

138	Komunizam (Верзија 2018)	
139	Katoličanstvo u Hrvata Bosne i Hercegovine – Wikipedija	
140	Europska migracijska kriza 2015. (Верзија 2020)	
141	Aleksandar Vučić	
142	Velikosrpska ideologija (Верзија 2020)	
143	Holokaust (Верзија 2020)	
144	Hrvatski holokaust (Верзија2020)	Само на хрватском
145	Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije (Верзија 2020)	
146	Miljenko Jergović (Верзија 2020)	
147	Ivica Đikić (Верзија 2020)	
148	Ante Tomić (novinar) (Верзија 2018)	
149	Zlatko Hasanbegović (Верзија 2020)	
150	Bruna Esih	
151	U ime obitelji (Верзија 2020)	
152	Brak	
153	Brak u Hrvatskoj	Само на хрватском
154	Studia croatica – Wikipedija	Часопис хрватске дијаспоре (Аргентина)